

KINDERBOEKEN EN JEUGDLITERATUUR

EEN INVENTARISATIE

Aartjan ter Haar

Deze publicatie is een uitgave van de Federatie van Ouderverenigingen voor de Stuurgroep Beeldvorming.

Nabestellingen

Federatie van Ouderverenigingen
Postbus 85276
3508 AG Utrecht
T 030 2363767
F 030 2313054
utrecht@fvo.nl
www.fvo.nl

Colofon

© 2003, Federatie van Ouderverenigingen, Utrecht
(3^e aanvulling)

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Haar, Aartjan ter

Kinderboeken en jeugdliteratuur: een inventarisatie / door Aartjan ter Haar. - Utrecht: Federatie van Ouderverenigingen

Met lit. opg.

ISBN 90-74943-27-6

Trefw.: verstandelijk gehandicapten ; bibliografieën / kinderboeken ; bibliografieën.

Voorbehoud

De mening die in de opgenomen uitgaven naar voren komt, komt niet automatisch overeen met die van de samensteller of van de betrokken organisaties.

Ondanks alle zorgvuldigheid, kunnen er fouten in de literatuurverwijzingen geslopen zijn. Gaarne ontvangen wij uw suggesties voor correcties en/of aanvullingen.

Voorwoord

In 2002 ging de jaarlijkse Woord-en-Beeld-prijs naar twee auteurs van kinderboeken. Beiden kregen deze prijs omdat hun boeken een belangrijke, positieve bijdrage leveren aan de beeldvorming over mensen met een verstandelijke handicap.

Helaas bestaan er nog veel vooroordelen over mensen met een verstandelijke handicap. Men denkt bijvoorbeeld dat ze zielig zijn en weinig kunnen, dat ze allemaal hetzelfde zijn, en eigenlijk net kinderen zullen blijven.

Die vooroordelen zorgen ervoor dat buitenstaanders al te makkelijk denken dat mensen met een verstandelijke handicap niet kunnen deelnemen aan het ‘gewone’ leven.

Veel mensen weten ook niet goed wat de verschillen zijn tussen verstandelijke handicaps en psychische problemen of lichamelijke handicaps.

Vooroordelen kunnen ontstaan doordat men zelf maar weinig mensen met een verstandelijke handicap kent. Kinderen komen op school bijna geen mensen met een verstandelijke handicap tegen. En onbekend betekent helaas ook vaak onbemind.

Maar kinderen kunnen op andere manieren wel iets te weten komen over mensen met een verstandelijke handicap. Op school, als er in de lessen aandacht aan besteed wordt. Of thuis, doordat ze boeken lezen waarin mensen met een verstandelijke handicap een rol spelen.

Om te bevorderen dat juist kinderen een beter beeld krijgen van mensen met een verstandelijke handicap, is dit literatuuroverzicht samengesteld. Er is gestreefd naar een zo volledig mogelijke inventarisatie. Toch kan een dergelijk overzicht nooit af zijn. Wij houden ons dan ook aanbevolen voor reacties, suggesties, aanvullingen en dergelijke.

Wij hopen dat het gebruik van deze boeken ertoe leidt dat de beeldvorming in Nederland over mensen met een verstandelijke handicap zal verbeteren.

Aartjan ter Haar

Beleidsmedewerker beeldvorming

Jeugdliteratuur

Kinder- en jeugdliteratuur vormt een aantrekkelijke en geschikte bron van informatie. Lezen ontwikkelt het denkproces. Het is gebleken dat jongeren geïnteresseerd zijn in de mogelijkheden van mensen met een verstandelijke handicap.

Jongeren hebben ideeën en gevoelens ten aanzien van mensen met een verstandelijke handicap. Deels omdat zij betrokken zijn en zelf verwanten hebben met een verstandelijke handicap. Deels ook omdat zij via toevallige ontmoetingen een beeld hebben opgebouwd, zelfs als ze nooit rechtstreeks met mensen met een verstandelijke handicap in contact zijn geweest.

Beelden die kinderen hebben over mensen met een verstandelijke handicap veranderen en ontwikkelen zich. Het is mogelijk deze ontwikkeling te beïnvloeden. Literatuur kan beelden bekrachtigen of juist in twijfel trekken. Lezen vergroot ook de ervaringswereld van het kind. Lezen is leren, ook al gaat dat soms ongemerkt.

Komen ze in beeld?

In verschillende boeken spelen mensen met een verstandelijke handicap zeer uiteenlopende rollen. Soms is dat de hoofdrol. Maar ook situaties waarin iemand met een verstandelijke handicap een bijrol speelt, zijn belangwekkend. Juist dan wordt een beeld opgeroepen van mensen die bij het gewone wereldbeeld passen, zonder dat alles om hun handicap draait. Mensen met een verstandelijke handicap kunnen ook aanwezig zijn zonder dat hun handicap centraal staat.

In deze inventarisatie wordt geen voorkeur uitgesproken voor één van beide benaderingen. Evenmin betekent vermelding dat de opgeroepen beeldvorming positief en correct is. Alleen het feit dat het jeugdliteratuur is en dat er een persoon met een verstandelijke handicap aanwezig is, is voldoende om in onderstaande lijst opgenomen te worden.

Waarop selecteren?

Deze inventarisatie heeft niet de pretentie compleet te zijn. In tegenstelling tot veel circulerende literatuurlijsten zijn hier ook de wat oudere boeken opgenomen. Daarnaast kan en zal er discussie bestaan in hoeverre het in een enkel geval werkelijk over een persoon met een verstandelijke handicap gaat. Zo kunnen mensen met gedragsproblematiek, sociale handicaps, autisme of psychische problemen soms wel en soms niet tot de groep mensen met een (lichte) verstandelijke handicap gerekend worden. Omdat het op basis van de persoonsbeschrijvingen in de boeken vaak niet mogelijk is een diepgaande 'diagnose' te stellen, worden in twijfelgevallen boeken wel in dit overzicht opgenomen.

Waar te vinden?

Wij hebben ervoor gekozen om in deze inventarisatie alle titels op te nemen die wij tegen kwamen. Dat betekent dat ze zeker niet allemaal via de boekhandel te bestellen zijn.

Veel boeken zullen uitverkocht zijn. Deze boeken zijn meestel op te vragen in de bibliotheek of te vinden bij een tweedehands boekwinkel.

Het goede voorbeeld?

Uit de bijna 120 titels had een gedifferentieerd beeld van mensen met een verstandelijke handicap en de zorg en dienstverlening waar zij gebruik van maken, naar voren kunnen komen. Maar dat klopt slechts ten dele. Er is geselecteerd, de gebeurtenissen moeten passen in een verhaal. Het moet spannend zijn en bijzonder. Veel verhalen spelen zich af in de vakantie, in een andere wereld of in een andere tijd.

Veel personen met een verstandelijke handicap moeten ook opgroeien in een onvolledig gezin. Vooral in de literatuur voor de wat ouderen, zijn vaders of moeders vaak afwezig.

Mensen met een verstandelijke handicap spelen ook zelden een gewone rol. In de meeste boeken draait het om de problemen van die persoon. Het gaat dan om kinderen die naar het speciaal onderwijs gaan, in een gezinsvervangend tehuis wonen, verhuizen naar de inrichting en werken in de sociale

werkplaats. Jonge lezers worden zo bevestigd in het beeld dat deelname aan de samenleving eigenlijk niet mogelijk is.

Toch lopen de meeste verhalen goed af. Voor de problemen rond de persoon met een verstandelijke handicap wordt een goede oplossing gevonden.

Zelf oordelen

De jaarlijkse Woord-en-Beeld-prijs ging in 2002 naar André Boesberg voor zijn boek **Anders is niet gek** en naar Hilde Vandermeeren voor **Een huis om in te verdwalen**. In beide kinderboeken wordt een natuurlijk beeld geschetst van iemand met een verstandelijke handicap die er gewoon bij hoort. Eigenaardigheden en problemen worden niet uit de weg gegaan, maar de realistische beschrijving is nergens stigmatiserend. Het zijn warme, leuke en spannende boeken die met veel humor geschreven zijn.

Jeugdliteratuur en kinderboeken zijn geschikt om de beeldvorming te beïnvloeden. Maar niet alle titels zijn even geschikt als bovenstaande uitgaven. Soms wordt een ouderwets, soms een wel zeer extreem beeld opgeroepen. Soms ook kun je erover discussiëren of het echt wel over mensen met een verstandelijke handicap gaat. Deze lijst kan daarom niet klakkeloos gebruikt worden.

Bronnen

- Baskin, B.H. & Harris, K.H. (1977). **Notes from a different drummer: A guide to juvenile fiction portraying the handicapped**. New York & London: R.R. Bowker Company.
- Baskin, B.H. & Harris, K.H. (1984). **More notes from a different drummer: A guide to juvenile fiction portraying the disabled**. New York & London: R.R. Bowker Company.
- Eggink, G. (1997). **Boekje open over verstandelijke handicaps**. Dordrecht: Uitgeverij De Inktvis.
- Gijssels, M. (1983). 'Aart is anders'; Het gehandicapte kind in de jeugdliteratuur. **VIBEG - Echo's**, oktober, 18-20.
- Leung, E.K. (1980). Evaluation of a children's literature program designed to facilitate the social integration of handicapped children in regular classrooms. **Dissertation Abstracts International**, 40 (8), 4528 (A).
- Markesteyn, C. (1990). Handicaps in kinderboeken. **KLIK**, 19 (9), 27-28.
- NBLC (1965- ...). **Boek en Jeugd; Gids voor jeugdlektuur**. 's-Gravenhage: NBLC.
- NBLC (1992). **Gewoon in beeld; Jeugdboeken over mensen met een verstandelijke handicap**. 's-Gravenhage: NBLC.
- NBLC (1992- ...). **Verhalende lectuur in thema's: mensen met een verstandelijke handicap**. 's-Gravenhage: NBLC.
- Prill, R. (1991). Menschen mit geistiger Behinderung in der neueren Jugendliteratur. **Geistige Behinderung**, 30 (1), 44-52.
- Teeuwen-Ophey, N. & L. Dasberg (1979). Het lichamelijke en geestelijk gehandicapte kind in de jeugdliteratuur. **Onderwijs en opvoeding**, 1 (augustus/september), 24-25
- Quicke, J. (z.j.). **Disability in modern children's fiction**. London & Sydney: Croom Helm.
- Saad, Shanaz C. (1996). **The portrayal of male and female characters with chronic illnesses in children's realistic fiction, 1970-1996**. UMI: Dissertation Information Service.
- Stuurgroep Beeldvorming (2002). **Juryrapport Woord-en-Beeld-prijs 2002: Jeugdboeken**. Utrecht: Federatie van Ouderverenigingen.

Jeugdliteratuur waarin mensen met een verstandelijke handicap een rol spelen

VANAF 5 JAAR

Brouwer, Henk - ill. Mark Monsma
Raar is niet stom
Amstelhoek: Taalerie, 1992
(5 jaar e.o.; prentenboek; 36 blz.)

Een prentenboek over verschillende kinderen met handicaps. Zo kan Ronald niet goed leren. Als hij in de klas een fout antwoord geeft wordt hij uitgelachen. Hij kan zijn vader echter goed helpen in de winkel en weet precies waar alles hoort te staan.

“Hij weet wel dat hij niet zo goed kan leren. Maar hij vindt het niet leuk dat ze hem Dombo noemen.”

ISBN 90 7439 2901 2

Cleemput, Gerda van - ill.
Zeg dat nog ‘s als je durft
Antwerpen/Weesp: Standaard, 1986
(8 jaar e.o.; 92 blz.)

Xanne (10) is verlegen en voelt zich vaak alleen. Hij sluit vriendschap met Sjimmi, een man met een verstandelijke handicap. Sjimmi (30) kan niet goed leren, niet lezen en schrijven, maar is wel technisch en weet alles van planten, dieren en vogels. Door Sjimmi leert Xanne om meer voor zichzelf op te komen. “Zeg dat nog ‘s, als je durft”, zegt Xanne nu en de vrienden komen vanzelf.

ISBN 90 021 5709 6

Delval, Marie-Hélène - ill. Susan Varley
Een broertje anders dan anders
Brugge: Start West-Vlaanderen, 1993
(AVI 7; NUGI 240; prentenboek; 45 blz.)

Koosje Konijn maakt zich zorgen: haar broertje Knufje wordt wel groter, maar blijft net een baby. Hij praat niet, maakt alles vuil, kwijlt en plast soms zelfs op het tapijt. Soms is Koosje kwaad op Knufje, ze vindt dat hij vreselijk

wordt verwend. Maar als haar vriendjes Knufje uitleggen, wordt ze boos op haar vriendjes. Hoe kan Koosje haar broertje helpen groot te worden?

(Mama zegt zachtjes) “Knufje kan nooit worden zoals andere konijntjes. (...) Knufje is anders dan anders. Knufje werd geboren met een handicap. Dat is zijn schuld niet. Daarom ben ik nooit boos op hem.”

“Knufje is een beetje... hoe moet je het zeggen? Wel, bij Knufje is iets scheef gebouwd. Knufje heeft een handicap. Knufje is anders dan anders. Toch leert Knufje ook elke dag dingen bij. Elke dag maakt Knufje vorderingen.”

ISBN 90-804781-1-3

Desmarowitz, Dorothea & Eveline Hasler
Martin is anders
Antwerpen: Lotus, 1979
(5 jaar e.o.; prentenboek; 25 blz.)

Martin (±7) is een beetje achter. Hij gaat naar een speciale school waar hij, net als andere kinderen, leert lezen, schrijven, rekenen en tekenen. De andere kinderen in de buurt pesten hem. Wanneer het paard ‘Aurora’ wegloupt is Martin echter de enige die het paard durft te kalmeren en terug kan brengen naar de wei. *“Martin gaat al naar de grote school en toch kan hij niet fietsen.” “Martin ziet er anders uit: zijn mond staat meestal open, en aan zijn onderlip hangt een druppeltje.”*

ISBN 90 629 0842 X

Doncker, Wally de - ill. Annette Westerduin
Wachten op een snor
Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1993
(7 jaar e.o.; 59 blz.)

Sander logeert bij zijn Opa en Oma en speelt dan met tante Lien (20), een zus van zijn moeder. Lien is een jonge vrouw met een verstandelijke handicap. Lien werkt niet, gaat niet meer naar school en helpt in huis alleen als ze daar zin heeft en soms doet ze ook helemaal niets. Ze maakt veel grapjes maar kan soms ook erg kwaad worden en met alles gooien. Ze zegt dat ze met Sander wil trouwen, later wanneer hij een snor heeft.
“Tante Lien is geestelijk gehandicapt, minder valide”, zegt Mama. Dat vindt Sander nou net niet. Hij vindt tante Lien niet minder. Je kan leuk met haar spelen.”
ISBN 90 656 559 05

Dubelaar, Thea - ill. Mance Post
Sjanetje
Amsterdam: Ploegsma, 1970 (€ 11,57)
(7 jaar e.o.; 96 blz.)

Sjanetje logeert bij mevrouw Bloem omdat haar moeder overspannen is en vader op zee vaart. Haar broertje Erik heeft een verstandelijke handicap en woont tijdelijk in een tehuis. Sjanetje ziet Erik alleen in de weekeinden. Wanneer ze alleen met hem is, kan ze goed met hem spelen. Maar wanneer er andere kinderen bij zijn, is ze bang dat ze hem ‘gek’ zullen vinden en juist dan gaat er van alles mis.
“Je bent zelf achterlijk”, roept Sjanetje. “Mijn broertje is alleen maar bijzonder en ontzettend lief. Als jij hem achterlijk vindt, dan hoepel je maar op; dan wil ik je vriendinnetje geeneens zijn!”
ISBN 90 216 0591 0

Duyn, Syl van - ill. Helen van Vliet
Mijn zus is een flussemus
Amsterdam: Van Goor, 2002 (€ 12,50)
(8 jaar e.o.; 128 blz.)

Het is zomervakantie en Emma (7) verveelt zich. Haar vriendinnen zijn allemaal weg en met haar grote zus Sanne (9) kan ze geen spelletjes doen, want die is gehandicapt. Eigenlijk

is Sanne net een grote baby die moet lachen om woorden als ‘flussemus’.
Voor Emma is het vanzelfsprekend dat Sanne zo is, maar het is soms ook oneerlijk. Waarom mag Sanne bijvoorbeeld lekker zwemmen zonder diploma en moet Emma naar die rottige zomerzwemles?
Het wordt vast geen leuke vakantie, denkt ze. Tot ze Hansje ontmoet bij de zwemles...
“Ze heet Sanne en ze zegt alleen maar hrhrhrraaah’. (...) ‘Sanne is niet klein. Ik ben zeven en zij is al negen.’ (...) ‘Ze is gehandicapt. Ze kan niet lopen en niet praten,’ roept Emma. ‘Ze is met een rolstoel geboren.’”
“Ik wens dat Sanne een gewoon zusje wordt. Een zusje met wie ik spelletjes kan doen. Een zusje om ‘s avonds in bed mee te kletsen.’ Zo iets lukt nooit (...) Dat weet ze best.”
“Ze kan het helemaal niet,’ roept de ene helft van de meisjesweeling, ‘want ze is hartstikke stom.’ ‘Net zo stom als haar debiele zus die niet kan lopen,’ schreeuwt de andere helft van de tweeling.”
ISBN 90-00-03402-7

Fährmann, Willi - ill. Lukas Ruegenberg
Jan-Willem uit de Prentenboompjes
Baarn: Bekadidact, 1990
(6 jaar e.o.; prentenboek; 31 blz.)

De ouders gingen met Jan-Willem (5) naar de dokter. “Uw zoontje heeft Down syndroom”, zei hij. “Het is dus een mongooltje”. Daar schrokken de ouders van en ze werden erg verdrietig. Als eerste kwam de moeder over haar schrik en angst heen. Jan-Willem groeit op, maakt zijn school af en gaat naar de sociale werkplaats. Hij is altijd vriendelijk en kan goed opschieten met de mensen in de buurt.
“Wat moet ik met Jan-Willem beginnen?” vroeg de moeder. ‘Hij is bijna 6 jaar. De andere kinderen gaan naar school. Jan-Willem kan nog niet eens lopen en hij kan ook nog niet behoorlijk praten. Wat moet er van die jongen terechtkomen?’
ISBN 90 321 0373 3

Herzen, Frank - ill. Ruud Bruijn
Bloemen met pootjes
Tilburg: Zwijsen, 1993
(7 jaar e.o.; 96 blz.)

In een van de deeltjes rond het gezin uit een bloemenwinkel, 'De vier van Fleurette' speelt Harm, een man van veertig met een verstandelijke handicap, een rol in de dagelijkse belevenissen van Wiesje (8) en Benno (7) thuis, op school en op straat. Anders zijn, en dus ook verstandelijke handicaps, wordt verwerkt in de avonturen van de gezinsleden. Toch wordt hij niet helemaal serieus genomen.

"Harm is al veertig jaar, maar hij denkt als een kind. Hij woont in een tehuis. Sommige mensen zijn bang voor hem. Toch doet Harm niemand kwaad. Hij is alleen maar anders."
ISBN 90 276 2352 X

Heyting, Hans - ill. Lies Veenhoven

Het plan van Sandra

Alkmaar: Kluitman, 1972

(8 jaar e.o.; 123 blz.)

In dit echte 'meisjesboek' logeert Saskia (11) bij haar nichtje Sandra (11) omdat haar ouders in Amerika zijn. Zij organiseren met een groepje vriendinnen een fancy-fair voor het Zonnehuis, waar 'ongelukkige' kinderen met een verstandelijke handicap worden verpleegd. *"Het is een hele verantwoordelijkheid voor de jonge verzorgster. Haar zwakzinnige beschermelingen hebben zo weinig besef van gevaar..."*

ISBN 90 206 6105 1

Hollander, Vivian den - ill. Harmen van Straaten

Iet wiet waai weg

Houten: Van Holkema & Warendorf, 2001 (€ 9,75)

(7 jaar e.o.; 77 blz.)

David is net verhuisd en er verandert veel voor hem. Een nieuwe klas, nieuwe vrienden. Gelukkig kan hij al snel goed opschieten met Floortje. Zij heeft altijd spannende ideeën. En wat is er met Judith aan de hand? Judith heeft een verstandelijke handicap. En dan heeft Davids moeder ook nog een nieuwe vriend, Don. Dat is even wennen.

"David weet niet wat hij hoort. Is Judith een mongool? Dat zijn toch van die rare kinderen?"

Die op een speciale school zitten? En die niks kunnen?"

Zijn moeder: *"Je bent gehandicapt als je iets niet goed kunt."*

"... Floortje ... zei dat Judith gehandicapt is." vertelt David. 'In haar hoofd. Daarom doet ze soms anders dan andere kinderen.'"

ISBN 90 269 9399 4

Hornung, Helga (ill.) - tekst Markus Kappeler
Kleine Tibo

Altiora Averbode, 1999 (€ 13,39)

(4 jaar e.o.; prentenboek met Bliss-symbolen, ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 36 blz.)

Kleine Tibo voelt zich eenzaam. Opgesloten in zichzelf. Afgesloten van de wereld om hem heen. Maar op een nacht daalt de hemelprins op de aarde neer. Hij neemt Tibo in zijn armen en laat hem voelen: *"Ik hou van jou, zoals je bent."* Tibo wordt warm vanbinnen. De zon schijnt in zijn hard. Met al zijn zintuigen begint hij de wereld te verkennen. Tibo ontdekt de natuur en vindt een vriend. Nu is hij gelukkig.

"Tibo. Niemand kende hem. Niemand keek naar hem om."

ISBN 90 317 1502 6

Kooten, Ton van - ill. Karen Ton & Esther van Kooten & T.J. Kerpel

Ik zit niet op zo'n school als jij

Kampen: Kok, 1979

(8 jaar e.o.; 28 blz.)

Mark (9) vindt het leuk om naar het speciaal onderwijs -BLO-school- te gaan en hij legt uit wat hij daar allemaal doet. Hij vertelt dat hij het ook fijn vindt om buiten te spelen met andere kinderen, maar dat sommige kinderen altijd gemeen doen.

"En hoe moet het met kinderen die niet kunnen begrijpen wat je op school moet leren? Die gewoon niet snappen wat juf of mijnheer vertelt? ... Als jullie aardige kinderen op school hebben en aardige onderwijzers, zullen jullie misschien zeggen: 'Laat ze er maar bij komen. Ze horen ook bij ons.' Maar dan moeten die kinderen wel echt mee kunnen doen bij jullie!"

Of denk je dat ze er voor spek en bonen bij willen zitten?’’

ISBN 90 242 4102 2

Kuijer, Guus - ill. Mance Post

Op je kop in de prullenbak: de nieuwe meester!

Amsterdam: Querido, 1980

(8 jaar e.o.; 112 blz.)

Madelief (8) krijgt een nieuwe meester. Eerst vindt ze hem maar raar, maar hij is toch wel leuk. Een bijrol voor Brigitte (8), een klasgenootje van Madelief, met Down syndroom.

“Brigitte zou eigenlijk naar een andere school moeten. Niet omdat ze dom is. O nee. Maar omdat ze op deze school te weinig leert.”

ISBN 90 214 3133 5

Larsen, Hanne - foto's Creative Circle

Een jongen als Tom

IJmuiden/Amsterdam: Vermande, 1972

(5 jaar e.o.; fotoboek; 25 blz.)

“Bij Tom werken een deel van zijn hersenen niet goed. Dat betekent dat hij niet zo snel iets kan begrijpen. Hij heeft wat meer tijd nodig om te leren en om dingen te doen.” Desondanks probeert Tom (6) zichzelf zo goed mogelijk te redden. Voor de rest is hij gewoon Tom.

ISBN 90 604 0469 8

Leeuwen, Joke van - ill. Joke van Leeuwen 'Ellen'

in: Twee beleefde dieven

Amsterdam: Querido, 1996

(8 jaar e.o.; blz. 20-24)

Het gedicht Ellen in dit mini-boekje gaat over een jonge vrouw die op een sociale werkplaats vlaggen naait. In een paar regels wordt de lezer duidelijk hoe moeilijk dit is en tegelijkertijd hoe trots ze daarop is.

“Kijk hè, ik werk in een werkplaats.

Ik naai vlaggen, weetjewel.

Dat komt zo,

fabrieken gaan voor mij toch veels te snel, maar da'kan me niks verschelen want ik lach me altijd slap.”

ISBN 90 214 7327 5

Leeuwen, Mieke van - foto's Ine van den Broek

Ons broertje heeft Down syndroom; Een verhaal voor kinderen

Utrecht: Federatie van Ouderverenigingen, 1992

(6 jaar e.o.; fotoboek; non-fictie; 16 blz.)

Fotoboekje voor broers en zussen van kinderen met het syndroom van Down. Sanne (8) en Eric (5) vertellen iets over hun broertje Niek (3). De foto's en de eenvoudige begeleidende teksten laten zien dat kinderen met Down syndroom niet zoveel anders zijn dan andere kinderen, zij het dat ze soms wat extra begeleiding nodig hebben.

“Kinderen met Down syndroom kunnen veel leren. Ze doen er alleen langer over dan jij en ik. Ze moeten veel meer oefenen. En sommige dingen blijven te moeilijk. Kinderen met Down syndroom zien er meestal ook anders uit dan andere kinderen. Dat komt allemaal door dat ene extra chromosoom.”

ISBN 90 80/295 2 6

Leeuwen-van Haften, G.W. van - ill. Jaap Kramer

Spoorloos

Houten: Den Hertog, 2000 (€ 5,60)

(8 jaar e.o.; AVI 6; NUGI 220; 86 blz.; christelijke achtergrond)

Verhaal over de verdwijning van Fred tijdens het uitzetten van een speurtocht voor het verjaardagsfeestje van zijn broer Michiel. Dirk-Jan, het neefje van Michiel, die verstandelijk gehandicapt is, heeft een duidelijk eigen rol in het verhaal. Michiel, zijn vriendjes en zijn buurmeisje Marloes lopen een speurtocht. Ze volgen de pijlen! Maar waar is de laatste opdracht gebleven? En waar is Michiels broer? Spoorloos! Urenlang zoeken ze naar hem. De politie komt met een echte speurhond. Dan wordt het heel spannend.

Het christelijk element is opvallend aanwezig. Opmerkelijk ook is het vergevende element aan het einde van het boek.

“Dirkjan gaat altijd met een busje naar een speciale school. (...) ‘Ikke vrij! Jij jarig!’ zegt hij met zijn schorre stem. Wild staat hij op en duwt zijn stoel naar achteren.”

“‘Kun je van de Heere zingen!’ roept Dirkjan. Hij heeft het bijbeltje al van de kast gepakt. En legt het midden op de tafel. ‘Moet bij de andere cadeaus,’ zegt Dirkjan.”

“‘Met die slome erbij kun je toch geen speurtocht lopen.’ zegt Ralf nog en wijst met zijn hoofd in de richting van Dirkjan. Dan kan Michiel zich niet langer goedhouden. Met gebalde vuisten springt hij op Ralf af. (...) ‘Hoe durf je, gemenerik. Altijd heb je iets over Dirkjan te zeggen. Alsof jij normaal bent,’ schreeuwt hij.”

ISBN 90 331 1453 4

Minkema, Jan-Simon - ill. René Pullens

Zusje voor het weekend

Tilburg: Zwijsen, 1993

(7 jaar e.o.; 49 blz.)

Jonno (9) heeft het er moeilijk mee dat zijn oudere zusje Lidewij naar een tehuis moet. Lidewij (14) heeft Down syndroom. Hij denkt dat zo'n tehuis niet leuk is, omdat het net een gevangenis is. Jonno merkt echter dat ze daar veel leert en meer kan dan hij dacht. *“‘Lidewij is toch niet gek?’ Moeder schudde haar hoofd. ‘Nee lieverd, Lidewij is een mongooltje, maar mongooltjes zijn echt niet gek’”*.

ISBN 90 276 2943 9

Provoost, Anne - ill. Magda van Tilburg

Niet uitlachen!

Tilburg: Zwijsen, 1991

(8 jaar e.o.; 27 blz.)

Neel (8) heeft een oudere broer met een verstandelijke handicap. Elke dag gaat ze zwemmen met Stijn. Lien, haar nieuwe vriendin, is eigenlijk een beetje bang voor de broer van Neel. Maar Neel is juist trots op haar broer omdat die zo goed kan zwemmen.

“‘Ik was bang dat je me zou uitlachen.’ ‘Nee, ik lach daar niet mee. Ik vind het zielig.’”

ISBN 90 276 1944 1

Schell, Simone - ill. Annelies Schoth

Mijn Timmetje

Amsterdam: Elsevier/Van Goor, 1976

(8 jaar e.o.; 70 blz.)

Lidia (±10) is bevriend met Timmetje, haar buurjongen met een verstandelijke handicap. Lidia heeft het moeilijk met zichzelf en heeft weinig andere vrienden. Ze is bazig en alleen, maar zou graag lief gevonden willen worden. Als Timmetje dan ook nog weg moet, naar een tehuis, gaat ze naar de kerk om God te vragen Timmetje te genezen. De pastoor vertelt haar dat Timmetje niet beter kan worden en dat een tehuis ook wel goede kanten heeft.

“‘Kan hij niet geopereerd worden?’

‘Nee, dat kan niet, maar als je Tim goed kent dan zie je niet meer dat hij lelijk is.’”

ISBN 90 102 0287 3

Sjouwerman, Vic - ill. Annelies Vossen

Johans huis

Zeist: Christoffor, 1991

(5 jaar e.o.; prentenboek; 36 blz.)

Alle mensen denken dat Johan niets kan, omdat hij een verstandelijke handicap heeft. Maar hij leert timmeren. Toen hij zijn eigen fantasiehuis in het echt bouwde, vond iedereen dat knap. Hij liet zo zien, dat hij zijn eigen geld kan verdienen.

“‘Jullie moeten niet zeuren over wat hij niet kan, maar kijk naar wat hij wèl kan. Hij is anders, maar net zo goed!’”

ISBN 90 6238 530 3

Vandewoude, Katrien - ill. Marijke ten Cate

Duizend madeliefjes voor Saar

Clavis: 1998 (€ 12,21)

(6 jaar e.o.; 55 blz.)

Saar is het buurmeisje van Linde. Ze is even oud als Linde, bijna zes, maar ze is anders. Veel dingen kan ze niet goed. Maar dat vindt Linde niet erg. Ze wil Saar alles leren, zoals praten, tekenen en madeliefjes plukken.

“‘Saar is bijna even oud als ik. Maar ze anders. Veel dingen kan ze niet zo goed. Daarom gaat ze nog niet naar school.’”

“‘Zzzon, zzzon,’ zoem ik.

‘Sj, sj, sj,’ doet Saar.

Er komen belletjes spuug op haar lippen.
"Ik vind het niet erg dat Saar niet kan ballen.
We zitten lekker samen in de zon. Morgen leer ik het haar wel opnieuw."
"Saar wordt nooit beter want ze is niet ziek.
Saar is anders dan jij. Ze is gewoon zo."
"Ik denk niet dat Saar zielig is," zegt mama.
'Als we haar helpen is Saar juist erg blij.'
ISBN 90 6822544 8

Vanvuchelen, Marleen - ill. Ingrid Godon
Stijn is anders
Tielt: Lannoo, 1998 (€11,95)
(5 jaar e.o.; 41 blz.)

Kaat (5) heeft een broer, Stijn. Stijn luistert niet naar mama. Toch is mama niet boos. Stijn eet alleen maar koek. 's Morgens, 's middags en 's avonds. Dat mag van papa. Kaat begrijpt er niets van. Als Stijn niet met haar wil spelen, is Kaat het beu. Zij is boos op Stijn, op mama en op papa. Het verhaal 'Stijn is anders' handelt over de verwarring van de vijfjarige Kaat die voortdurend vreemde gedragingen van haar broer waarneemt en ervaart. Het autistische gedrag wordt benoemd als 'anders zijn'. Aan Kaat wordt gevraagd om zich voor te stellen wat het gedrag betekent.
"Is Stijn stout? vraagt Kaat.
Nee Kaat, zegt papa. Stijn is niet stout. Stijn is... anders.
Anders? denkt Kaat. Wat is anders?"
ISBN 90 209 3428 7

Verhaagen, Marianne - ill. Harr Wiegman
Aart is anders
's-Gravenhage: Omniboek, 1981
(6 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 44 blz.)

Loes (8) moet vaak op haar broer passen. Aart (12) heeft een verstandelijke handicap. Loes heeft geen vriendinnen, want die durven niet goed bij Aart in de buurt te komen. Totdat ze Ria ontmoet. Die vindt Aart ook lief. Eerst is Loes wel even jaloers op Aart, maar gelukkig wordt Ria haar vriendin.
"Toen Aart pas geboren was, zag je nog niet dat Aart anders was, heeft mamma aan Loes

verteld. Maar mamma wist het wel: Er is iets niet goed met Aart."
"Mijn broer is niet zo als wij. Hij is anders.
Want als je het niet weet, zou je van hem kunnen schrikken."
ISBN 90 620 7302 6

Wilson, Jacqueline - ill. Sylvia Weve
Slaapfeestjes
z.pl.: Altiora Averbode|Hillen, 2002 (€ 12,95)
(8 jaar e.o.; NUR 282; 112 blz.)

Dorien gaat naar een nieuwe school. Ze krijgt nieuwe vriendinnen. De alfabetclub: Anne en Bella waren elkaars beste vriendin; Carry en Eva waren elkaars beste vriendin. Ze trokken met elkaar op. Ze vormden een geheime club die samen slaapfeestjes organiseerden. Lilly is de oudere zus van Dorien. Lilly (11) heeft een ernstige handicap. Op het slaapfeestje van Dorien ontmoeten de vriendinnen haar voor het eerst. Ook de gemene Carry, die eigenlijk alleen aan zichzelf denkt en een hekel heeft aan Dorien.
"Mijn zusje Lilly is niet slim. Ze is niet mijn kleine zusje. Ze is helemaal niet klein. Ze is mijn grote zus. Ze is elf jaar, maar ze zit niet in een hogere klas. Lilly zit niet op mijn school. Ze zat ook niet op mijn oude school. Ze ging helemaal niet naar school, ze bleef gewoon thuis bij mam, maar nu gaat ze naar een nieuwe, speciale school. (...) Het is een speciale school omdat Lilly speciale zorg nodig heeft."

"Er is iets fout gegaan toen Lilly geboren werd. Ze zal nooit kunnen lopen of praten. Dat is tenminste wat Pap zegt. Mam zegt dat we dat niet weten."
De vriendinnen: *"... ze heeft een heel maf, getikt, raar zusje dat de hele tijd zit te gillen."*
'Mijn zusje is niet gek, ze heeft leerproblemen, meer niet.' *'Ze is bijzonder omdat ze bijzondere zorg nodig heeft.'* *'Het is triest dat ze niet veel kan, maar ze kan wel chocola eten.'*
ISBN 90-317-1840-8 | 90-76766-39-8

Winsemius, Dieuwke - ill. Harr Wiegman
Die Kwiebus

's-Gravenhage: Omniboek, 1981
(8 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoel-
lijkheden ; 51 blz.)

Anton, Siem, Udo, Nol en Jop, die samen in
een GVT wonen, gaan regelmatig paardrijden.
Zij beleven op de manege allerlei avonturen.
Wanneer Kwiebus, de liefste pony, een veulen
krijgt, wordt deze Janus genoemd. De begin-
letters van de vijf jongensnamen.
ISBN 90 620 7362

VANAF 9 JAAR

Aken, Leo van - ill. Fiel van der Veen
De eerste dag van de zomer
Utrecht: Sjaloom, 1986
(10 jaar e.o.; 95 blz.)

Simon (±10) vindt zijn nieuwe buurjongen
eerst maar stom. Helmer is 'niet helemaal
normaal'. Helmer gaat naar het speciaal on-
derwijs en doet soms een beetje raar. In het
begin van de vakantie wordt Helmer nog door
Simon gepest, later worden ze vrienden. Wan-
neer Helmer's ouders besluiten dat hij naar een
tehuis moet, verzint Simon een plan. Het plan
mislukt en Simon merkt dat hij een vriend
heeft verloren, maar dat het leven doorgaat.
ISBN 90 624 9140 5

Allfrey, Katherine - ill. The Tjong King
Ook voor Lambis schijnt de zon
Hoorn: West-friesland, 1981
(10 jaar e.o.; 123 blz.)

Lambis woont op een Grieks eiland. Lambis
heeft een verstandelijke en lichamelijke handi-
cap. Hij wordt door de andere kinderen ge-
plaagd en uitgescholden voor 'de mus'. Door
zijn ouders wordt hij niet geaccepteerd.
*"Waarom heb ik het verdiend zo 'n kind als
Lambis te hebben? Hoe kon Onze Lieve Heer
op het idee komen mij zo 'n kind te geven?"*
Zijn onderwijzeres, de dokter en een kapitein
zorgen ervoor dat hij werk krijgt op een boot
en dan kan hij meer dan iedereen dacht.
*"Want de kleine jongen kon wel leren, alleen
niet dat wat er in de school te leren viel. Daar*

*kon hij niet meekomen. Hij was niet zo erg
snugger."*
ISBN 90 205 1632 9

Bawden, Nina
Carry's kleine oorlog
Amsterdam: Querido, 1980
(11 jaar e.o.; 126 blz.)

Carry (12) en haar broer Nick wonen tijdens
de Tweede Wereldoorlog in huis bij de verve-
lende meneer Evans en zijn bange zuster. Dan
lopen ze weg bij de kruidenier en gaan naar
een groot oud en geheimzinnig oud huis buiten
de stad en ontmoeten daar onder andere 'Me-
neer Johny', een man met een lichte verstande-
lijke handicap en een ernstig spraakgebrek die
*"niet gekker is dan een heleboel andere men-
sen, alleen een beetje simpeler"*.
ISBN 90 214 5146 8

Bawden, Nina
Snoef
Amsterdam: Querido, 1981
(10 jaar e.o.; 117 blz.)

Kate en Robin (±11) zijn de vrienden van
Snoef (5½). Snoef is een beetje vreemd en
Kate gaat op onderzoek uit. Ze wil weten wat
er echt met Snoef aan de hand is. En wat ze
dan ontdekken...
*"Het duurde altijd lang voordat Snoef ergens
aan meedeed, maar als hij eenmaal van de
partij was, rende en sprong hij wild heen en
weer zonder erop te letten welk spel er werd
gespeeld."*
ISBN 90214 5149 2

Bel, Marc de - ill. Jan Bosschaert
Blinker en de bakfietsbioscoop
Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1989 (€ 13,95)
(11 jaar e.o.; 301 blz.)

Blinker (11) geniet met zijn vrienden Jonas,
Steeff, Mats en met zijn hond Sadee van een
zalige vakantie. Mats is achttien en ouder dan
de anderen. Hij heeft een lichte verstandelijke
handicap. Ook Nelle, de vriendin van Blinker
is deze zomer weer van de partij. De groep
vrienden trekt vaak naar het Kasteelpark, waar

ze feestjes bouwen en stiekem een duik nemen in de vijver.

Ze hebben het druk want het dorpsfeest is in aantocht, de toneelrepetities zijn volop bezig en Blinker broeit op een briljant idee voor een uitvinderswedstrijd. Een aantal geheimzinnige gebeurtenissen en de motorbende 'The Red Vampires' brengen de rustige vakantie aardig in een versnelling.

"Mats was achttien, mentaal gehandicapt en Blinkers beste vriend, samen met Jonas."

"Enkele dagen na zijn derde verjaardag was Mats ziek geworden. Niet zo erg, vond de dokter. Maar 's nachts had kleine Mats heel hoge koorts gekregen, gevolgd door een stuipaanval. Daardoor kwam er een tijdje geen zuurstof meer in zijn hersenen. (...) Maar fietsen bleef hopeloos, net als lezen en schrijven. Met veel moeite leerde hij opnieuw wat praten."

Steeff over het idee om Mats in de club op te nemen: *"'Wat!? Die onnozelaar?' (...) Jonas en Frankie vonden dat Mats erbij hoorde en aanvaardden hem als volwaardig clublid."*

De Vampiers: *"Ik krijg je heus nog wel, stomme debiel!"*

ISBN 90 6565 767 3

Bel, Marc de - ill. Jan Bosschaert

Blinker en het BagBag-juweel

Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1991 (€ 17,95)
(11 jaar e.o.; 325 blz.)

Blinker werkt samen met Mats en Jonas aan een echte raket. Blinker (12) en Jonas wonen in het dorpje Kruisem en hebben zomervakantie. Hun vriend Mats (19) helpt bij zijn vader op de sloperij. Mats heeft een lichte verstandelijke handicap. Blinker wordt goede maatjes met pastoor Boeck, die een nogal vreemde hobby heeft: sterren kijken. De drie vrienden krijgen het aan de stok met de Vampiers, een bende motorrijders. Blinkers vakantie-dagen zijn dus aardig gevuld. Maar een vakantie zonder zijn vriendin Nelle is geen echte vakantie. Tot er een brief in de bus valt die de vakantie een supersonische vaart geeft.

"'Kijk ik gevonde heb, Blink!' De negentienjarige, mentaal gehandicapte jongen hield trots vier motorfietsuitlaten in zijn gespierde armen."

ISBN 90 6565 834 3

Berg, Anita van den

Help, mijn orka verzuipt!

Utrecht: Philadelphia, 1998 (€ 5,- lidprijs)
(8 jaar e.o.; 64 blz.)

Iris is de oudere zus van een broertje en een zusje met een verstandelijke handicap. Tine heeft Down syndroom en Kars is autistisch. De auteur is 'terug gegaan' in de tijd naar haar kinderjaren en beschrijft vanuit de beleevingswereld van een kind gezien, wat er tussen je derde en twaalfde jaar in je omgaat met zo'n broer en zus.

"Tine kan nog niet praten. Haar tong zit in de weg. Dat komt omdat ze een mongooltje is."

"Ik moet me erg inhouden om Tine geen schop onder haar kont te geven. De mensen die langs komen lopen, zullen wel denken, hoe kun je nou zo onaardig doen tegen zo'n lief mongooltje. Ik zou ze best willen vertellen dat het soms een rotkind is. Gewoon een verwent nest."

"Kars is heel bijzonder. Kars gaat altijd zijn eigen gang. Hij trekt zich van niemand wat aan. Hij laat zich nooit vangen. Dan vecht hij net zo lang tot hij weer vrij is."

"Op de kamer van Kars ruikt het niet lekker. Dat komt omdat Kars vaak poept en plast op zijn kamer. Soms smeert hij het op de muur, dat is heel vies."

Berge, Herman ten - foto's Marcel de Cnock

Petra is verstandelijk gehandicapt

Culemborg: De Ruiter, 1993
(10 jaar e.o.; 32 blz.)

Marjan de Groot (±10) vindt het leuk dat ze nieuwe burens krijgt: het kindergezinsvervangend tehuis 'Pinokkio'. Marjan's vader en de rest van de buurt zijn daar fel tegen. Wanneer ze Petra (13, Down syndroom), een van de nieuwe bewoonsters leren kennen, veranderen ze van mening.

De eerste reactie van meneer De Groot, de vader van Marjan: *"Verstandelijk gehandicapten dat zijn mensen die niet goed bij hun hoofd zijn. Ze zijn soms gek en ze doen ook raar. En je moet oppassen want ze zijn soms ook heel kwaad. Die horen niet in een gewone straat."* Op bezoek in het KGVT: *"Meneer De Groot wordt er sprakeloos van. Hij had altijd gedacht dat verstandelijk gehandicapten abnor-*

male mensen waren, maar dat is niet waar. Natuurlijk ziet hij dat de kinderen een beetje anders zijn dan zijn eigen kinderen. En als Petra haar kamer laat zien en plotseling zo- maar op zijn schoot gaat zitten, weet hij zich even geen raad. Gelukkig is Joop erbij.”
ISBN 90 050 7056 0

Bollinger, Gusta *et al.*

Kijk die nou; Drie verhalen over geestelijk gehandicapte kinderen

Amsterdam: P. van Hulen, 1983 (eigen uitgave)
(9 jaar e.o.; 31 blz.)

Een bundel van drie verhalen over kinderen met een verstandelijke handicap. De verhalen zijn informatief bedoeld, maar hebben ook spannende elementen. De titels zijn: “Het verdwenen badpak”, “Wat een dag” en “Indakaas en hagesag”.

“Sommige dingen kan ze ook niet zo goed. Papa en mama zeggen dat ze een mongoolol is. En mongolen zien er anders uit dan wij, maar Daniëlle kan ook heel lief zijn.”

Boen, Bruno - ill. Marja Meijer

De meester heeft een vriend

Hasselt: Clavis, 1997 (€ 9,96)
(9 jaar e.o.; 58 blz.)

De kinderen uit de klas van meester Joris zijn behoorlijk opgewonden. Jeroen vermoedt dat de meester een mietje is. Alle handelingen van de meester bevestigen dat: hij gebruikt parfum en hij vraagt de kinderen van de klas een kimono (een kleed!) te dragen. Bovendien wordt hij met zijn vriend betrapt in het zoenbos, een geliefde plek voor verliefde paartjes. Nu moet iedereen van de klas Jeroen wel geloven. De kinderen vinden het wel erg spannend om uit vissen of Jeroen gelijk heeft en om de meester te bespieden. Zodra de meester weet wat de kinderen vermoeden, brengt hij Tom naar de klas. Tom is zijn oudere, mentaal gehandicapte broer. De kinderen zien dat ze te snel geoordeeld hebben. Ze leren Tom beter kennen en hebben er zo een lieve vriend bij.

“Tom is een grote kerel,” zei hij, ‘maar vanbinnen is hij nog een kind.’

‘Is hij achterlijk?’ flapte Els eruit.

14

‘Hij is anders,’ antwoordde de meester. ‘Er zijn dingen die hij nooit zal begrijpen. En er zijn dingen die hij meteen door heeft.’”
ISBN 90 6822 506 5

Boesberg, André - ill. Yvonne Jagtenberg

Anders is niet gek

Baarn: Fontein, 1999
(10 jaar e.o.; 102 blz.)

Een gewone basisschool met een bijzonder meisje: Anja. Anja is een mongooltje. In het begin kijken de kinderen uit de klas vreemd tegen het nieuwe meisje aan, maar al snel willen alle klasgenootjes haar helpen. Toch blijkt niet iedereen overtuigd dat Anja een aanwinst is voor de school. Want als Arne op een ochtend wat eerder naar school gaat ziet hij dat er iets vreselijks op de muur van de school is gekalkt. Wie kan dat gedaan hebben? Dan wordt er een klasgenootje aangereden. De dader rijdt door en er zijn geen getuigen. Arne en zijn vriendje Wessel gaan op onderzoek uit. Ze vinden een stuk glas. Zou het afkomstig kunnen zijn van de auto die doorgereden is...? Arne doet een aantal verrassende ontdekkingen. En een ervan is, dat Anja iets weet wat dat niemand nog weet.

“‘We krijgen een mongool op school,’ zegt Arnout. ‘Een echte mongool. Met een kwijltong.’ (...) ‘Die zitten toch in een inrichting,’ zegt Wim. (...) ‘Ik snap niet wat die gast hier komt doen.’”

“Als Arne het schoolplein opkomt en naar de muur van het gymlokaal, wordt hij ijskoud. Hij kan het niet geloven, maar toch stond het er. (...) Arne haalt diep adem. ‘Geen mongolen op deze school,’ zegt hij. ‘Dat stond er.’”

“‘Christine was... net als Anja.’ Langzaam dringen de woorden tot hem door. ‘Een mongooltje?’ fluistert hij. ‘Ja... ze heeft twee dagen geleefd.’ ‘Waarom ging ze dood?’ ‘Ze was heel ziek toen ze werd geboren, haar hart werkte niet goed en nog veel meer dingen niet.’ ‘Hebben jullie nooit iets verteld omdat... ze een mongooltje was?’”

ISBN 90 261 1537 7

Broekhoven, Diane
'De Heldin'

in: **Hartstikke plezant**

Leuven: Davidsfonds/Infodok; Den Haag:
NBLC, 1988
(9 jaar e.o.; blz. 51-54)

Het is Sint Maarten en Elfride (10) gaat met haar klasgenootjes lampionnetjes met kaarsjes brengen naar 'Huize de Regenboog'. Daar wonen zeven vrouwen met Down syndroom. Als de lampionnetjes vlam vatten, grijpt Elfride in.

"Je moet dat zo zien: het zijn eigenlijk grote mensen, maar hun verstand is dat van een kind. Het zijn mongooltjes."

ISBN 90 6252 553 9 | 90 656 5198 5

Colijn, Marianne - ill. Lidia Postma

Het Finlandhuis

Baarn: Fontein, 1983
(10 jaar e.o.; 89 blz.)

Odile (12) logeert tijdens de vakantie bij Oma Bali. In haar dagboek schrijft Odile over haar broertje Freddy die een ernstige verstandelijke en lichamelijke handicap heeft en over haar moeder die erg veel drinkt. Odile loopt weg na de dood van Freddy omdat ze het gevoel heeft dat ze niet bestaat voor haar moeder.

"Er was iets met hem. Hij kon niet leren praten, ook niet leren lopen. Hij had een heel groot hoofd dat aldoor heen en weer wiegde. Hij zat in een stoeltje en wiegde, zijn hele lijfje wiegde mee terwijl hij zoemgeluiden maakte. Af en toe gaf hij ineens een harde schreeuw. Daar schrok ik van. Ik was er nooit op verdacht."

ISBN 90 261 1277 7

Collura, Mary-Ellen

Sunny

Amsterdam: Sjaloom, 1995 (€ 12,21)
(11 jaar e.o.; 140 blz.)

Sophie en haar broer Mike wonen ver buiten de stad in het zuiden van de Verenigde Staten. Mike heeft Down syndroom. Beiden zijn gek op paarden, maar hun ouders kunnen een paard niet betalen.

Sunny is het paard van een rijke overbuurman. Sunny staat in de wei tegenover hun huis. Het paard is gewond en moeten rusten voor het weer mag gaan racen.

Mike blijkt een zeer positieve invloed te hebben en mag af en toe op Sunny rijden. Sophie ziet zelfs kans hem weer races te laten winnen. Maar dan moet het paard verkocht worden.

Aan het begin van het boek: *"'Hij is niet hetzelfde als jij' bulderde mijn vader (...) Hij is verdomme een kwijlende mongool."*

Een gesprek tussen een begrijpende buurvrouw en Sophie: *"'Nou hij is een lief joch,' zei ze. 'In ieder geval heeft Mike iemand nodig die hem speciale aandacht geeft.'*

'Misschien, maar hij heeft ook iemand nodig die doet alsof hij niets bijzonders is.'

ISBN 90 6249 233 9

Depondt, Luk - ill. T. Vercruysse

'T weiland

Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1991
(9 jaar e.o.; prentenboek; 28 blz.)

Middels zachtgekleurde tekeningen en een 'impressionistische' dialoog wordt de communicatie tussen een persoon met een verstandelijke handicap en zijn/haar begeleider aangeduid: van afwijzing tot contact.

ISBN 90 6565 422 4

Dijkzeul, Lieneke

De tweede viool

Rotterdam: Lemniscaat, 1991 (€ 13,95)
(11 jaar e.o.; 187 blz.)

David's moeder is gescheiden en zijn zusje Jenny (1½) heeft Down syndroom. Zijn moeder is een tijdlang depressief geweest. Ze ruimde niet meer op en kleepte zich niet eens meer aan. David (13) sluit vriendschap met Bella, een bijzondere oude vrouw. Wanneer Bella weer opknapt na een hersenbloeding ziet hij hoe ze Jenny op dezelfde manier veel kunnen leren.

"'Hoe oud is je zusje?' 'Bijna twee.' Hij dacht even na. 'Een jaar en negen maanden. Ze heet Jenny.' Bella boog voorzichtig haar pink. 'Dat moet een grote teleurstelling zijn geweest voor je ouders.' David lachte. 'Wat heet! M'n moe-

der werd compleet gek, en m'n vader liep weg.'"

Over zijn moeder: *"Eerst dacht ze dat ze haar zelf wel van alles kon leren. Nou, en dat lukte niet. Ze kan nog niet eens staan, alleen zo half en half zitten.*

ISBN 90 606 9820 7

Eeden, Maria van - ill. Juliette de Wit

Tweelingspel

Tilburg: Elzenga, 1995

(9 jaar e.o.; 145 blz.)

Mart en Pepi zijn tweelingen. Omdat hun ouders een half jaar het land uit zijn, logeren ze bij hun grootvader, die nog niet zo lang weduwnaar is. Ze krijgen vrienden in het dorp; Rossini, de poppenspeler, komt tijdelijk bij hun in huis wonen en er gebeuren allerlei spannende dingen. Zo is Dieuwer, de broer met een verstandelijke handicap van een van hun vriendinnen bang voor Rossini, maar niemand weet waarom. Totdat de broers zijn geheim ontdekken.

"'Dat is zo 'n stakker,' zet Tanteloe. 'Die jongen is een beetje simpel. Maar altijd even vrolijk.'

'Die gek helpen? Ik kijk wel uit.' De grootste van het groepje jongens begint hard te schreeuwen. Het is zijn eigen schuld. Die idiotoot stapte opeens voor mijn fiets.'

'Dieuwer is al 17 jaar, maar hij lijkt nog op een kind, tenminste hoe hij doet. Hij spaart flessen.'

ISBN 90 669 2171 4

Exley, Helen (red.)

Medelijden, nee ... .. Medeleven, ja; Geheel geschreven en geïllustreerd door gehandicapte kinderen

Zutphen: Thieme, 1985

(10 jaar e.o.; non-fictie; 128 blz.)

Brieven en verhalen van kinderen met een (verstandelijke) handicap. Open en eerlijk brengen de kinderen tot uiting hoe zij over het leven denken.

Twee bladzijden over 'geestelijk gehandicapte kinderen': *"Ik haat het om achterlijk genoemd te worden omdat het echt pijn doet. Het is zo moeilijk om vrienden te worden met leerlin-*

16

gen, als ze me plagen en achter mijn rug praten. Soms heb ik zin alleen te zijn. Soms wilde ik dat ik geen vrienden had. Soms wilde ik dat ik anders was. Soms wilde ik dat ze erbij nadachten hoeveel pijn ze me deden."

ISBN 90 039 8745 9

Flynn, Margaret en Peter - illustraties + foto's

Wat je moet weten over leerstoornissen

Harmelen: Ars Scribendi bv, 2000 (€ 11,32)

(10 jaar e.o.; moeilijke vertaling; non-fictie; 33 blz.)

Peter en Margaret Flynn zijn broer en zus. Ze schreven samen een boek. Margaret werd gevraagd om een boek te schrijven over mensen met leerstoornissen. Zij vroeg Peter om te helpen. Peter heeft zelf een leerstoornis. Samen leggen zij uit hoe kinderen en volwassenen met een leerstoornis geholpen kunnen worden om in onze samenleving te kunnen functioneren.

Probeer je eens voor te stellen hoe je leven er uit zou zijn als je een leerstoornis had. Waar zou je naar school gaan? Zou je met vrienden en vriendinnen kunnen spelen? Je zult er verstand van staan hoe veel mensen met een leerstoornis kunnen als ze de kans krijgen.

"De term leerstoornis is een vrij onhandige beschrijving van mensen die levenslang problemen hebben met zien, lopen en dingen overdenken. Er is geen behandeling voor een leerstoornis, maar mensen met een leerstoornis kunnen wel geholpen worden hun mogelijkheden te benutten en hun dromen te verwerkelijken."

"Mensen met een leerstoornis kunnen bijvoorbeeld een spastische verlamming hebben, of het Down's syndroom, of ze zijn geboren met een open ruggetjes, of zijn autistisch."

ISBN 90 5495 262 8

Garrigue, Sheila - ill. Tejo Hendriks

Toch mijn beste vriendin

Hoorn: West-friesland, 1980

(11 jaar e.o.; 115 blz.)

Jill (12) verhuist naar een nieuwe stad. Iedereen is op vakantie, alleen Dede, een meisje met Down syndroom is thuis. Eerst vindt Jill het maar raar om met haar te praten, later wor-

den ze vrienden. De andere meisjes in de straat vinden het maar vreemd. Nadat Dede een ernstige longontsteking heeft opgelopen, verhuist zij met haar moeder naar een warmere streek. *“Maar ze heeft wel gevoel, dat weet ik zeker. Ook al begrijpt ze niet alles, ze weet wanneer iemand ongelukkig is. En ze weet ook wanneer iemand gemeen tegen haar doet. En ze kan ook bang zijn, net als wij. Eigenlijk is ze hetzelfde, alleen een beetje anders.”*
ISBN 90 205 1544 6

Gilmore, Rachna
Zilla, mijn vriendin
Tielt: Lannoo, 1997
(10 jaar e.o.; 121 blz.)

Nobby en haar ouders gaan op vakantie naar een zo goed als onbewoond eiland. Ze leert er Zilla kennen, een meisje dat ondanks haar 17 jaar graag met Nobby speelt: ze klimmen samen in een boomhut, voederen de meeuwen en zoeken naar aardbeien. Al gauw blijkt dat Zilla nauwelijks kan lezen. Alles wordt anders wanneer de rest van Nobby's familie langskomt: de pietepeuterige, ambitieuze oom Chad vindt Zilla duidelijk niet geschikt om met Nobby te spelen. Wanneer oom Chad luidop commentaar geeft over Zilla's leerachterstand, en zij dat ongemerkt hoort, slaan alle stoppen door: Zilla sluit zich op en Nobby voert een haatcampagne tegen haar oom. Totdat oom Chad tijdens een wandeling plotseling verdwijnt. *“Ik staarde het meisje aan. Haar lichaam was helemaal volgroeid. Ik bedoel, ze had zelfs borsten en zo. Maar ze praatte als iemand van mijn leeftijd of jonger. Haar bruine ogen waren zacht en volkomen open. Bijna als van een baby.”*
“Ik zeg alleen maar wat iedereen denkt, Alice. Ze kan tenslotte amper lezen. Natuurlijk hebben we allemaal medelijden met haar, met zo iemand moet je wel medelijden hebben, maar toch...”
ISBN 90 209 3134 2

Grootel, Leny van - ill. René Pullens
Knettergek
Haarlem: Holland, 1994 (€ 10,21)
(9 jaar e.o.; 128 blz.)

“Sta je erin?” Rogier buigt zich nieuwsgierig over de krant, die opengeslagen op tafel ligt. De foto met de twee grijnzende brandweermannen, ieder met een kind op de arm, valt meteen op. Maar zijn vader staat er niet bij. Zijn vader wordt niet eens genoemd in het artikel. Rogier besluit het er niet bij te laten zitten. Samen met zijn beste vriend Erik bedenkt hij een plan dat zijn vader tot een held moet maken. Een knettergek en heel gevaarlijk plan... Het buurmeisje van Rogier, Kiet, speelt in dit verhaal een heel belangrijke rol. Kiet heeft een verstandelijke handicap. Rogier trekt graag met haar op. Hiermee wordt hij tot zijn grote ergernis nogal eens gepest door z'n klasgenoten. *“‘Kiet gaat naar een andere schoo,’ legde zijn moeder hem uit. ‘Een school wat verder weg. Daar zitten allemaal kinderen die een beetje achter zijn.’”*
ISBN 90 251 0714 1

Hafkamp, Corrie
Wat dacht je van mij?
Bussum: van Holkema & Warendorf, 1980
(10 jaar e.o.; 125 blz.)

Tom (11) wil voetballer worden. Tom's oudere broer, Maxim, is spastisch en heeft een verstandelijke handicap. Maxim (12) vraagt erg veel aandacht en Tom voelt zich tekort gedaan. Tom weet niet goed of hij zijn broer nog thuis wil hebben of niet. Het idee er zijn hele leven voor te moeten zorgen, trekt hem niet aan. *“Je kunt in een half uur wel zien wat deze kinderen doen op school. Bijna niets. Alles duurt eindeloos lang en meestal mislukt het ook nog.”*
“Maxim is geestelijk gestoord. Hij is spastisch. Zelfs de knapste dokter kan niet vertellen hoe dat komt. Nou ja, een hersenbeschadiging. Dat is ook maar een woord.”
“Het is alsof er voorgoed een kleuter in huis is, waarvan het lijf wel groeit, maar verder niets. Elke dag gaat Maxim met het busje naar de zwakzinnigenschool in de stad.”
ISBN 90 269 1547 0

Hazelhoff, Veronica - ill. Peter van Poppel
Veren
Amsterdam: Querido, 1994 (€ 11,50)
(9 jaar e.o.; 73 blz.)

Over de tweeling Nini en Maja (10), waarvan Maja een verstandelijke handicap heeft. Maja kan niet goed lezen, ze praat nauwelijks en doet 'lucifer spelletjes'. Nini en Maja gaan met hun ouders op vakantie. Zij ontmoeten Nessa met het rode haar. Maja en Nessa kunnen met elkaar communiceren zonder te praten. Sfeervolle beschrijving waarin de gevoelens die de zusjes over elkaar hebben goed naar voren komen.

"Ook al zei ze weinig, haar gezicht zei altijd veel. Gewoon praten zoals Nini, deed ze niet zo graag."

ISBN 90 214 6548 5

Heesen, Martha - ill. Sylvia Weve
Mijn zusje is een monster
Amsterdam: Querido (€ 11,50)
(10 jaar e.o.; 112 blz.)

Stella heeft het gevoel dat haar zus Neeltje expres rottigheid uithaalt. Ze kan haar ongeremd haten, en zich ongegeneerd in de steek gelaten voelen. Het boek loopt dan ook slecht af: Stella krijgt de schuld (want ze heeft niet goed op Neeltje gepast) en trekt zich terug in zichzelf, of neemt misschien wel erger maatregelen. *"Jammer, Hanna en Joost, echt jammer, maar jullie hebben nog maar één kind over. Raden welk. Pech, hè."*

ISBN 90 214 6631 7

Heinle-Wicklen, Mieke - ill. Annelies Heuts-Coumans
'Repelsteeltje'
in: **De Tovermolen**
z.pl.: SIGG, 2002 (€ 12,50)
(geen leeftijd aangegeven, blz. 65-68)

Sprookjesboek waarin de hoofdpersonen vertegenwoordigers zijn van allerhande probleemgroepen. Bedoeling zou zijn om kinderen op een speelse manier bekend te maken met dingen in hun leven waar volwassenen nog moeite mee hebben. Het gaat om kinderen met uiteenlopende handicaps, kinderen die gepest worden, kinderen van gescheiden ouders, een siamese tweeling, maar ook een demente oma.

De strekking van de verhaaltjes is telkens hetzelfde. De hoofdpersoon is zielig, dan komt er van buitenaf een oplossing of de persoon ziet kans om een onverwachte en bijzondere prestatie te verrichten en dan komt alles weer goed. In 'Repelsteeltje' wordt Paultje geboren. Na 15 jaar kregen zijn zussen er nog een broertje bij. Paultje heeft het syndroom van Down. De dokter vertelt het voorzichtig aan vader, maar die durft het niet aan zijn vrouw te vertellen. Later komt de dokter om het samen met vader te vertellen. *"Maar het leven gaat verder en ondanks het verdriet bracht het kleine kereltje zoveel zonneschijn dat ze hem voor geen goud meer willen missen."* Nu hij volwassen is, woont hij samen met andere gehandicapte jongens in een tehuis. Overdag werkt hij in een boerderij. Zijn ouders zijn trots op hem en vinden dat hij een geweldige kerel is geworden.

"Omdat hij zo klein was en er wat raar uitzag, noemden ze hem soms 'Repelsteeltje' (...) Bijna iedereen noemde hem zo en dan begon hij hard te lachen."

"De jongen kwijlde een beetje en praatte zo raar."

"Hij was heel sociaal en aanhankelijk, maar had ook veel liefde en aandacht nodig."

ISBN 90-76043-51-5

Hogehout, Annet - ill. Gerard van Weije
Olaf
Nijmegen: de Stiel, 1999 (€ 15,88)
(9 jaar e.o.; prentenboek, ook voor mensen met
leesmoeilijkheden; 32 blz.)

Olaf is een meervoudig gehandicapte jongeman. Hij woont in tehuis, net als Moniek op wie hij verliefd wordt. Olaf houdt van geintjes, maar soms heeft hij het ook moeilijk. Samen met Moniek viert hij dat hij oom geworden is. Ook lezen ze samen een boek over hoe kinderen gemaakt worden en geboren worden. Samen gaan ze naar een museum en een rock 'n' roll-feest.

“Met een vaartje rijdt hij door de gang. De hele groep zit al aan tafel als hij binnenkomt. Het zijn de dertien bewoners van ‘Spoorstraat 18’.”

ISBN 90 70415 216

Hogehout, Annet - ill. Gerard van Weije
Olaf één één twee (1-1-2)
Nijmegen: de Stiel, 2000 (€ 15,88)
(9 jaar e.o.; prentenboek, ook voor mensen met
leesmoeilijkheden; 32 blz.)

Olaf de Beer is een vlotte jongeman die graag lacht. Hij verplaatst zich in een rolstoel en woon op ‘De Trein’. Dat is een instelling voor meervoudig gehandicapten.

Als Olaf een keer bij zijn ouders thuis is, krijgt zijn vader ineens last van zijn hart. Olaf moet actie ondernemen. Ook Moniek, Olaf's vriendin speelt in het boek een belangrijke rol. Maar als je verkering hebt, is dat niet altijd even makkelijk. Is het dan toch leuker om geen verkering te hebben? Om vrijgezel te blijven?

“Het adres van Olaf daar is: Spoorstraat 18. Ook Moniek, zijn vriendin woont er en Thomas, zijn beste vriend. Een van de groepsleiders heet Marian.”

ISBN 90 70415 240

Hooft, Mieke van & Lidy Peters
‘Mongolen’ en ‘Pesten’
in: **Wat zeg je me daarvan? 34 kinderen vertellen over zichzelf en de wereld om hen heen**
Haarlem: Holland, 1984
(10 jaar e.o.; non-fictie; blz. 71-73 e.v.)

Roosje legt uit wat Down syndroom is: *“Het is iets in hun hoofd”* en vertelt dat ‘mongool’ ook wel wordt gebruikt als scheldwoord. *“De meeste kinderen hadden nog nooit een debiel gezien. Ik denk omdat er niet zoveel zijn. En ook omdat ze vaak naar een aparte school gaan. Daarom schrik je ook altijd even als je er opeens eentje ziet.”*

Koos vertelt dat hij de meisjes op zijn school wel eens pest, maar dat je eigenlijk geen grappen moet maken over ‘mongolen’. Moppen gaan vaak over mensen die anders zijn dan wij. *“Ik zei tegen haar: ‘Hoeveel mongolen staan hier?’ ‘Twee’, zei ze. ‘Fout’, zei ik, ‘het zijn er drie want jij bent ook een mongool.’”*
ISBN 90 251 0499 1

Janssen, Kolet - ill. Annette Westerduin
Mijn broer is een orkaan
Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1994 (€ 11,34)
(10 jaar e.o.; 86 blz.)

Hannah (11) houdt veel van haar broer Andreas (12). Andreas is autist en dat betekent dat ze altijd rekening met hem moeten houden. De dingen moeten lopen zoals ze altijd gaan, anders raakt Andreas in paniek. Eindeloos luistert hij naar hetzelfde liedje. Alles wat hij kan gebruiken legt hij op een rij, achter elkaar. Alle postcodes kent hij uit zijn hoofd.

Hanna wil niet dat Andreas het huis uit moet en daarom bedenkt ze een plan. Samen lopen ze weg, maar daar kan Andreas natuurlijk ook niet zo goed tegen. Vader en moeder besluiten dat Andreas niet naar een tehuis hoeft. Hij kan overdag naar een speciaal dagcentrum.

In het boek worden de gebeurtenissen, ook vanuit de gedachten van Andreas beschreven. Hoe komt de wereld op hem over.

“‘Hij is ook niet achterlijk,’ zegt papa dan. ‘Hij heeft autisme. Dat betekent dat hij in een eigen wereld leeft. Met zijn eigen regels, zijn eigen angsten en eigen pleziertjes en zijn eigen bezigheden. Hij zal nooit echt contact met ons

zoeken. Hij woont alleen maar toevallig hier.”

“Er is iets mis in zijn hoofd, maar geen dokter kan vertellen wat. En er iets aan doen is helemaal niet gemakkelijk.”

ISBN 90 656 5660 X

Kautz, Gisela

Wie zorgt er voor Barbara?

Hasselt: Clavis, 1998 (€ 12,50)

(11 jaar e.o.; 121 blz.)

Verena's jongere nichtje Barbara (12) komt bij Verena logeren. Barbara is geestelijk gehandicapt en Verena vindt het vreselijk om voor haar te moeten zorgen. Maar na een tijdje ontdekt ze hoe goed Barbara met paarden kan omgaan.

“Wat ziet ze er toch uit, dacht Verena, terwijl haar moeder Barbara stukjes boterham voerde. Barbara's lange, zwarte rok zag er rafelig uit. En de kleren die ze droeg! Die groene rimpelrok was gewoon afschuwelijk! Hoe had tante Brigitte dat onding ooit kunnen kopen!”

“Op dat ogenblik haatte ze haar. Ze vergat dat Baba er niets aan kon doen dat ze was zoals ze was. Baba zat haar met grote ogen, open mond en zonder enige gezichtsuitdrukking aan te staren.”

“Ik heb me nog nooit zo buitengesloten gevoeld. Het was alsof ik de een of andere vieze en besmettelijke ziekte had.”

“Dat verbaast je, niet? Thuis doet ze alsof ze dat zelf niet kan, is het niet? Ja, ja, Barbara kan sluw zijn. Het zal niet gemakkelijk zijn voor jou en je ouders om voor haar te zorgen. Soms is ze ook echt brutaal.”

“Omgaan met gehandicapten was niet eenvoudig. Het ging erom je aanrakingsangst te overwinnen.”

“Ongemerkt had Barbara het hart van veel leden van de rijvereniging veroverd. Toegegeven, Barbara was anders. En ze kon soms verschrikkelijk op de zenuwen werken.”

“Vreselijk? Is het dan vreselijk om gelukkig te zijn?”

ISBN 90 6822 582 0

Lam, Jan 't - ill. Reintje Venema

Japie en de anderen

's-Gravenhage: Leopold, 1981

(10 jaar e.o.; 115 blz.)

Japie (12) logeert met zijn broer Joost op een camping in Frankrijk. Japie ziet er 'gewoon' uit maar heeft een lichte verstandelijke handicap, en dus begrijpen andere mensen niet dat hij niet goed kan denken. Er ontstaan allerlei problemen rond Japie wanneer hun moeder naar het ziekenhuis moet.

“Jet wist niet hoe ze het had, ze kon er maar niet over uit. Steeds moest ze naar Japie kijken. Maar hoe ze ook keek, ze kon niets bijzonders aan hem ontdekken.”

“Is hij nou echt... achterlijk?’ vroeg Jet weer. ‘Zo noemen ze dat,’ antwoordde Joost ontwijkend. ‘Heet dat dan niet zo?’ ‘Ze zeggen ook langzaam en moeilijk met leren en debiel.’”

“Ik dacht dat ze juist heel aardig waren.’ zegt Jet hardop denkend. ‘Japie is ook best aardig.’ ‘Natuurlijk, maar ik dacht dat ze van die scheve ogen hadden ... met van die dikke lippen en dat ze spuug kwijlden.’”

ISBN 90 258 3924 X

Lie

Thomas

Bussum: Lannoo, 1983

(9 jaar e.o.; 109 blz.)

Thomas (9) brengt zijn zomervakantie door bij zijn tante. Hij beleeft allerlei avonturen op het platteland en ontmoet er onder andere Hugo, een jongen met Down syndroom. Thomas heeft er geen moeite mee om met Hugo op te trekken. Claudia, ook een meisje uit het dorp, denkt daar anders over.

Nadat Thomas' konijn Flipje is gestorven, noemt hij zijn nieuwe hondje ook Flipje:

“Maar hij wist niet of Hugo dat begreep, want hij antwoordde telkens weer: ‘Nu is Flipje konijn een hond.’”

Lieshout, Ted van

Majlent, jongen in meisjesdagen

Amsterdam: van Goor, 1991

(10 jaar e.o.; 78 blz.)

Joeri (11) wil een wonder. Niet omdat hij zo veel last heeft van zijn halfdove rechteroor, maar omdat hij denkt dat hij beter in de wereld past als hij een meisje is. Hij trekt veel op met Janse (Bert), zijn buurjongen met een verstandelijke handicap, die door de weeks naar een internaat gaat. Eigenlijk schaamt hij zich soms een beetje voor Janse, als die raar doet.

“Janse is wel geestelijk gehandicapt -want zo heet het netjes- maar hij kan er niets aan doen. Hij is gewoon zoals hij is. Ik heb hem nooit anders gekend, dus voor mij is hij normaal.”
ISBN 90 000 2807 8

Mckay, Hilary
Hond Vrijdag

Amsterdam: Querido, 1996
(9 jaar e.o.; 112 blz.)

Robin is bang voor honden nadat hij een keer gebeten is. Dat verandert als hij een stel bijzondere buurkinderen krijgt, met wie hij fantastische avonturen beleeft. Eén van de buurkinderen, bijgenaamd Sun Dance, heeft een verstandelijke handicap. Sun Dance helpt Robin – op zijn eigen manier – over zijn angst voor honden heen.

ISBN 90 214 7407 7

Michielsens, Dido - foto's Hans van der Meer
Doe maar normaal tegen iemand die een beetje anders is! Over mensen met een verstandelijke handicap

Leiden: Zorn, 1993 (gratis)
(10 jaar e.o.; non-fictie; 16 blz.)

In deze brochure wordt beknopt ingegaan op achtergronden van verstandelijke handicaps zoals oorzaken, voorzieningen, terminologie en de omgang met mensen met een verstandelijke handicap. Ook wordt er uitvoerig stilgestaan bij de rechten van mensen met een verstandelijke handicap en hoe zij daar zelf over denken.

Minne, Brigitte - ill. Carll Cneut

En toen kwam Linde

Wielsbeke: Boek.be | De Eenhoorn, 2003
(9 jaar e.o.; Belgisch kinderboekenweek geschenk 2003; 80 blz.)

Lowie (11) en zijn vader maken kennis met Linde, hun nieuwe buurmeisje. Linde (15) is een vrolijk en onbevangen meisje met het Downsyndroom. Hun ontmoeting is het begin van een heel speciale vriendschap. Lowie en Linde beleven tijdens de zomervakantie allerlei grappige, leuke en verrassende toestanden. De moeder van Lowie is overleden. Hij woont nu samen met zijn vader, een typische kunst schilder, in een rommelig huishouden. Linde, die altijd opgewekt is en enorm veel vragen stelt, slaagt erin om door het koele pantser van Lowie en zijn vader te breken. Ze tovert menige glimlach op de gezichten van haar burens en op dat van de lezer.

“Haar ogen staan scheef en ze heeft een extra huidplooi over haar binnenste ooghoeken. Chinese ogen zonder chinees te zijn. Ze is een mongooltje, een kind met Downsyndroom. (...) Een kleuter in een veel te groot lichaam.”
ISBN 90-77165-02-9 | NR 282,283

Molenmaker, Rom - ill. Saskia Halfmouw

Deze straat is van ons

Houten: Van Holkema & Warendorf, 2003 (€ 11,99)
(10 jaar e.o.; NUR 283; 144 blz.)

Bregje en Pieter (beiden 11) zijn verhuisd naar een nieuwe buurt, Statenwijk. Een nieuw huis waar ze nu een eigen kamer hebben, net als hun zusje Stella (15). Stella woont niet meer thuis, wel wordt ze elk weekend gehaald. De kinderen in Statenwijk hebben een schuur en een schommel. Die moeten ze verdedigen tegen Ravenstein, denken ze. Daarom is er 'oorlog' tussen beide buurten.

Jord is de leider van Statenwijk. Pieter wordt lid van de club en wil mee vechten omdat Jord dat zegt. Bregje wil niet dat iemand de baas speelt over haar. Als de hut in brand gestoken wordt, is het bijna vechten.

Maar Bregje doet een ontdekking en samen met Stella voert ze haar plan uit. Het wordt gelukkig geen vechtpartij.

Uit 'Stella', het eerste hoofdstuk:

"Stella is vijftien, maar ze kan niet goed denken. Ze denkt als een meisje van drie. Ze is wel gegroeid, maar in haar hoofd is ze nog steeds klein. Dat blijft altijd zo."

"Stella's familie gaat verhuizen. Dat gebeurt als Stella er zelf niet bij is. Als ze het weekend erop thuiskomt, kan ze naar haar nieuwe kamer. Dat zal ze wel leuk vinden. In een hoek staat dan haar tv-toestel. Stella vindt het fijn om televisie te kijken, vooral tekenfilms op video. Ze begrijpt de verhalen waarschijnlijk niet, maar ze kan er erg van genieten."

Uit 'Een vet groot probleem':

"Je kunt het toch vertellen?" zegt zijn moeder. 'Het is toch niet iets waarvoor je je hoeft te schamen?'

'Ik schaam me er niet voor,' zegt Pieter. 'Ik wil het alleen niet meteen vertellen.'

'Als Stella komend weekend thuis is, zullen sommige kinderen het toch wel zien. Dat hou je niet tegen.'

'Het is gemeen.' Pieter zucht. 'Waarom moeten wij nou net weer een gehandicapte zus hebben. Of dat zo leuk is.'

'Stella hoort erbij,' zegt zijn moeder. 'Of je het wilt of niet.'

'Ik vind Stella heus wel lief, hoor.' Pieter heeft opeens tranen in zijn ogen. Hij voelt zich schuldig. Het is tenslotte Stella's schuld niet, dat hij soms last heeft van hoe ze is. 'Ik vind alleen...'

'Ik snap het wel,' zegt vader. 'Dat denk ik, tenminste.'

Uit 'Geeft niets, gewoon praten' met haar nieuwe vriendin Marleen:

"Boodschappen doen met Stella, daar ben je wel even zoet mee. Om te beginnen laadt ze de kar vol met snoep en ijsjes, als je even niet oplet. Hup, vijf dozen met magnums en Marleen in een deuk. Bregje vindt het eigenlijk ook wel grappig, maar ze krijgt er ook een rood hoofd van."

Uit 'Ik wou gehandicapt zeggen'. Nadat Bregje eerst de jongens van haar eigen club had horen fluisteren 'Een mongool? Echt waar?', ontmoet ze samen met Stella een jongen met leuke ogen van Ravenstein:

"Dan vraagt de jongen met de handschoentjes: 'Wat is er met haar? Is ze...?'"

'Of ze een mongool is?' De stem van Bregje klinkt hard. 'Nee, dat is ze niet.'

'Ik wou gehandicapt zeggen,' zegt de jongen. 'Ik vroeg het alleen maar.'"

ISBN 90 269 9665 9

Mori, Hana - ill. Mance Post

De schreeuw van de Kiteh

Amsterdam: Ploegsma, 1992

(10 jaar e.o.; 96 blz.)

De Kiteh is een vogel die onheil brengt als je hem hoort schreeuwen. In Tajima in Japan woont Jirohattan (±28). Deze volwassen man is niet helemaal goed bij zijn hoofd, maar zijn hart zit op de juiste plaats. Wanneer tijdens de Tweede Wereldoorlog de kinderen uit Kobe geëvacueerd worden naar het dorpje Tajima, trekt Jirohattan met hen op. Samen beleven ze avonturen en nadat de oorlog is afgelopen, sterft Jirohattan.

"Ja, dat is die imbeciel van een Jirohattan', zeiden ze, en toen begonnen ze Jirohattan met kleine stenen te bekogelen. De dorpskinderen zagen dat en ze waren kwaad op de kinderen van het buurdorp, omdat ze Jirohattan een imbeciel durfden te noemen."

ISBN 90 216 1094 9

Nijssse, Adrie

Als het klokje zeven slaat

Zwijndrecht: Het Anker, 1986

(christelijke achtergrond)

In dit al wat oudere, van oorsprong Nederlandstalige kinderboek, weerspiegelt zich de toenmalige visie op mensen met een verstandelijke handicap.

Eerder verschenen in afleveringen in het Reformatorisch Dagblad.

ISBN 90 71379 24 8

Noort, Selma - ill. Reintje Venema

Ik hoef niet op schoot

's-Gravenhage: Leopold, 1980

(10 jaar e.o.; 104 blz.)

Martine (12) heeft het erg moeilijk als haar ouders haar broer Adrie veel aandacht moeten geven. Adrie (13) heeft een verstandelijke handicap. Zij zou ook wel eens 'zorgenkind'

willen zijn, om zo net zoveel aandacht te krijgen.

“Weet je wat ze van jou zeggen? Dat je een kluns bent. Een achterlijk jongetje! En als-ie hoort dat je allemaal onvoldoendes hebt, slaat-ie je lens.”

ISBN 90 258 4117 1

Noort, Selma

Martine Koperslager

‘s-Gravenhage: Leopold, 1984

(10 jaar e.o.; 119 blz.)

Martine (12) helpt tijdens de vakantie haar vader als bijrijder op de vrachtwagen. Zo ontmoet ze onder andere Bram, een van de arbeiders in de fabriek, met zijn zoon Bertje (8). Martine voelt zich rood worden wanneer ze Bertje die Down syndroom heeft, voor het eerst ontmoet. Later gaat ze samen met haar ouders en haar broertje Adrie bij Bram op bezoek. *“‘Gek!’ schreeuwt Bertje. Adrie kijkt geschokt. Tegen een mongools jongetje durft hij nauwelijks terug te roepen ‘dat-ie-zelf-gek-is’”*.

ISBN 90 258 4120 1

Paterson, Katherine

De stoere Gilly Hopkins

Haarlem: Holland, 1979 (€ 11,30)

(10 jaar e.o.; 127 blz.)

Gilly (11), of Galadriël zoals haar volledige naam luidt, verhuist sinds haar derde jaar van pleeggezin naar pleeggezin. Ze gedraagt zich onmogelijk en niemand wil haar hebben. Dan komt ze bij mevrouw Trotter, een slordige, dikke mevrouw die nog een pleegkind heeft: William Ernest (±15). En bij Randolph, de vriend des huizes, bejaard, zwart en blind. In het boek heeft William een bijrol. Door Trotter en de anderen leert Gilly wat liefde is en dat kan ze later goed gebruiken. Want wanneer ze het uiteindelijk toch naar haar zin begint te krijgen bij mevrouw Trotter wordt ze ook daar weer weggehaald. Nu door haar grootmoeder... *“William Ernest is gisteren naar de oranje-lesgroep gegaan. Dat is een mooie stap verder, hè schat? In de oranjegroep gebruiken ze echte boeken.”*

“Ze ontdekte bijvoorbeeld dat hij helemaal niet zo dom was als hij eruit zag. Als je hem niet zat te haasten, maar zijn gang liet gaan, kwam hij er vanzelf.”

ISBN 90 251 0377 4

Pelgrom, Els - ill. Peter van Straaten

De kinderen van het Achtste Woud

Amsterdam: Kosmos, 1979 (€ 11,50)

(11 jaar e.o.; 204 blz.)

Noortje (12) logeert in de oorlog lange tijd op een boerderij op de Veluwe. Ze maakt veel mee, maar een van haar liefste herinneringen bewaart ze voor Zusje. Zusje (7) is een klein meisje met Down syndroom, dat bang is en tegelijkertijd blij wanneer Noortje met haar uit wandelen gaat. Uiteindelijk sterft Zusje.

“Zusje heette eigenlijk Willemijntje. Maar iedereen noemde haar Zusje. Je kan niet zien dat ze al zeven jaar was. Ze was klein en dik en kon niet lopen. De hele dag zat ze in een kinderbedje dat tegen de muur van de keuken stond.”

ISBN 90 214 0654 8

Quarzo, Guido

Clara gaat naar zee

Rotterdam: Lemniscaat, 2001 (€ 11,95)

(9 jaar e.o.; 94 blz.)

Clara is anders dan andere kinderen: ze heeft Down syndroom. Op een dag besluit ze naar zee te gaan – alleen. Ze gaat naar het station en vanaf dat moment belandt ze van de ene situatie in de andere, tot ze uiteindelijk haar doel bereikt, de zee.

De kaartjesverkoper: *“Toen besepte hij dat Clara alleen was; hij was er niet zeker van dat hij een treinkaartje mocht verkopen aan een verstandelijk gehandicapte van twaalf jaar die zonder begeleiding naar zee wilde gaan.”*

De conducteur: *“Een mongooltje, dacht hij. En hij vond het wel een beetje gek dat er geen juf met haar meeding (naar de wc).”*

Op de gewone basisschool: *“Sandro, bijvoorbeeld, noemde haar ‘achterlijk’ en ‘mongool’. Dat deed hij om Clara kwaad te krijgen, zodat ze van woede begon te schreeuwen.”*

ISBN 90 5637 311 0

Rood, Lydia

De kletskolonel

's-Gravenhage: Leopold, 1987
(11 jaar e.o.; autisme; 151 blz.)

Martijn (15) wordt de kletskolonel genoemd omdat hij zulke mooie verhalen kan verzinnen en vertellen. Birgit (11) doorbreekt zijn pantser en hoort over zijn broertje Otto (±12). Otto is autistisch en dat leidt tot vele spanningen in het gezin. Martijn en Birgit brengen samen de nacht door in een uitkijktoren in het bos.

ISBN 90 258 4377 8

Rood, Lydia - ill. Annemarie van Haeringen
Gabber

Amsterdam: Leopold | Gouda: Gemiva, 1992
(9 jaar e.o.; 188 blz.)

Lucien (12) droomt ervan om met zijn broer Gabber (8) samen een trapeze-duo in het circus te vormen. Maar Gabber heeft een verstandelijke handicap en zal dat nooit kunnen. Tijdens de vakantie leert Lucien Gabber te accepteren zoals hij is.

"We hebben elkaar nodig om prettig te kunnen leven, maar wanneer iemand verstandelijk gehandicapt is, is het soms moeilijk om te zien dat zo iemand behalve dat hij een heleboel dingen niet goed kan, toch in bepaalde dingen heel goed is en dat hij best mee kan doen."

ISBN 90 258 4388 3

Selmer, Aksel - ill. Jan de Maarschalk

Mijn knettergekke zus

Bussum: Lannoo, 2000 (€ 9,95)
(11 jaar e.o.; 120 blz.)

Het uit het Noors vertaalde 'Mijn knettergekke zus' klinkt meer als het verhaal van een volwassene, dan dat van een kind. Een gehandicapte als Linda laat je nooit in de steek, wat ze ook uitvreet. Alles draait altijd om dat ene moeilijke kind – dat ook niet kan helpen dat het zo raar is.

Naast Linda (8) heeft de hoofdpersoon (11) nog een broer en zus. Aan haar grote zus Guri (15) heeft ze steun: samen zorgen ze voor Linda. De broer Geir (14) is een lamledige puber, die liefst op bed naar het plafond ligt te

24

staren of Linda treitert. Ook in dit boek redden de ouders het niet en leggen ze veel verantwoordelijkheid op de schouders van hun kinderen. Weglopen en paniek veroorzaken is een geliefde bezigheid van het problematische zusje, vooral als de ouders er niet zijn. Moeder krijgt een acute blindedarmonsteking en moet met vader naar het ziekenhuis. Het verhaal loopt zoet af: in de chaos en paniek ontpopt de lamledige broer zich als de held die Linda terugvindt. Aan het eind zijn de zusjes en broer harmonieus verenigd.

"Linda is geboren met een ernstige hersenbeschadiging. Daarom is ze zo bijzonder. Ze is vreselijk druk en leeft in haar eigen wereld. Ze begrijpt onze taal niet en dat maakt het moeilijk om met haar contact te krijgen."

"Er is niemand die haar kan helpen. Linda zal nooit veranderen."

"Af en toe maakt ze vreemde geluiden. Brommen kan ze, vrolijk grinniken, woedend krijsen of gillen als een sirene. Op die manier drukt ze uit hoe ze zich voelt. Dat is haar taal."

"Als ze zichzelf een klap geeft, doet ze het ook een tweede keer. En een derde. (...) Alsof er mieren in haar lijf zitten. Hele kolonies mieren die in haar hersenen wriemelen en haar kietelen en wild maken."

"Op een keer kregen we een halsband en een ketting in de brievenbus. 'Voor het wilde dier. Maak het voortaan hiermee vast,' lazen we op een briefje dat bij het pak zat."

"Linda (blijft) bij ons wonen. (...) Dat heeft Mama beslist. (...) Er bestaan tehuizen voor gehandicapte kinderen die moeilijk in de omgang zijn. Niet alle families hebben de moed om voor hen te zorgen. Maar wij wel. Linda blijft bij ons."

ISBN 90 209 4089 9

Steenbergen, Emmi - ill. Gerdi Fieret

Het plan van het viertal

Dodewaard: Stichting tot verzorging van verstandelijk gehandicapten, uitgaande van de gereformeerde gemeenten in Nederland ("De Schutse"), 1987

(9 jaar e.o.; 85 blz.; christelijke achtergrond)

Els en Annemarie (9) en Gert en Wim (8) spelen altijd samen. Dan zien ze dat Bertus (12) gepest wordt. Waarom loopt hij niet weg? Dat kan hij niet, want hij loopt raar en hij doet

vreemd met z'n hoofd. Daarom is schelden zo erg en gemeen. Ze worden vrienden met Bertus en maken een plan om met de andere kinderen van de Rehoboth-school te helpen geld te verdienen voor de Schutse, een nieuw tehuis.

"Hij is twaalf jaar, net als de jongens die hem plagen. Maar waarom verdedigt hij zich niet of waarom loopt hij niet weg? Ach nee, dat kan hij niet. Want kijk eens, hij loopt heel raar en hij doet heel vreemd met zijn hoofd. En dáárom is het zo érg en zo geméén."

Terlouw, Sanne - ill. Studio Tint; foto's Lieke Koets e.a.

Iedereen is anders

Leiden: Zorn, 2001 (gratis; i.o.v. Stichting Down Syndroom)
(10 jaar e.o.; non-fictie; 16 blz.)

Ik heet Jorik en ik zit in groep zeven. Bij ons in de klas zitten ongeveer dertig kinderen. Ze zijn allemaal verschillend. Ze hebben verschillende karakters, ze zien er verschillend uit. Ze gedragen zich allemaal verschillend, ze komen uit verschillende gezinnen.

Ikzelf ben bijvoorbeeld nogal lang voor mijn leeftijd. Marc is waanzinnig goed in voetballen, maar heel erg slecht in dictee. Bas heeft Down syndroom. Weet je wat dat is? Misschien niet. Geef niet. In dit boekje zal ik je er alles over vertellen, want ik weet er inmiddels heel wat van af.

"Vroeger telden kinderen als Bas nauwelijks mee. Ze mochten niet eens naar een gewone school."

"Natuurlijk zal iemand met Downsyndroom geen kampioen hardlopen worden. Maar wat heeft het voor zin om altijd maar te benadrukken wat iemand niet kan? Het is veel belangrijker wat iemand wel kan."

"In de meeste dingen zijn kinderen met Downsyndroom heel gewoon: Bas met zijn drie chromosomen 21, houdt van patat en niet van spruitjes, hij houdt van zwemmen en niet van hardlopen, hij houdt ervan heel harde popmuziek op te zetten en hij vindt naar de tandarts gaan minder geslaagd."

Tijsinger, Ellen - ill. Mance Post
De tuin zonder eind

Amsterdam: Van Goor, 1993
(10 jaar e.o.; 48 blz.)

Joris is een jongen met een verstandelijke handicap. Dat zie je aan zijn gezicht en je merkt het aan de dingen die hij zegt en doet. Hij woont bij zijn vader en moeder in een huis met een tuin. "Die tuin is van mij", zegt Joris, "het is een tuin zonder eind". De tuin zonder eind is de wereld van Joris, maar dat verandert als een kind van ver weg 's nachts door zijn slaapkamerraam kruipt.

"Joris hield niet van zijn schoenen. Hij vond een strik leggen erg moeilijk en het was niet fijn als zijn moeder het hem wilde leren."
ISBN 90 000 2909 0

Vandermeeren, Hilde - ill. Dorus Brekelmans
Een huis om in te verdwalen
Leuven: Davidsfonds/Infodok, 2002 (€ 10,95)
(8 jaar e.o.; 61 blz.)

In het huis van Linus en zijn zus Marte (10) kan je verdwalen. Zoveel kamers heeft het. Volgens papa en mama is het huis te groot: er zijn te veel klusjes en de tuin ligt er verwilderd bij. Daarom staat er nu een groot bord in de voortuin met daarop: HUIS TE KOOP. Linus heeft geen zin om te verhuizen. Afscheid nemen van de grote kastanjeboom in de tuin wil hij al helemaal niet. Hij is vastbesloten om samen met Marte de kopers af te schrikken... Aan de andere kant van de schutting in de tuin woont de oude buurman Nestor. Hij leert Linus foto's te nemen in zijn hoofd. Want mooie herinneringen maken afscheid wat minder moeilijk.

"Vroeger schaamde ik me voor mijn zus. Nu zeg ik: 'Dit is mijn zus en ze is een beetje anders.' En de mensen knikken dan alsof ze het begrijpen."

"Ze is al tien, maar dat zou je niet zeggen. Ze doet alles wat meisjes van tien niet horen te doen. In de winkel kan ze plots beginnen te gillen als ze haar zin niet krijgt. Soms loopt ze ook weg. Zomaar. En ze leest boeken die ik las toen ik zeven was. Met veel prenten en weinig woorden."

ISBN 90 5908 01333

Verhaagen, Marianne - ill. Anjo Mutsaars

Een open deur

Zutphen: Thieme, 1984

(9 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 48 blz.)

Harm (30) heeft een verstandelijke handicap. Na de dood van zijn ouders moet hij verhuizen naar een tehuis, maar ziet daar erg tegen op. Hij houdt de sleutel van zijn oude huis achter. Maar als hij daar weer eens gaat kijken, merkt hij dat het daar niet meer hetzelfde is als vroeger, en dat hij toch zal moeten wennen in zijn nieuwe huis.

"Harm is sterk. Alléén wonen kan hij niet. Maar sjouwen... Dáár is hij goed in!"

ISBN 90 039 8265 1

Verhaagen, Marianne - ill. Margreet Steinhäuser

Tante Maartje is dood

Zutphen: Thieme, 1986

(9 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 88 blz.)

Greetje is een jonge vrouw met een verstandelijke handicap. Samen met zeven andere mensen woont ze in een tehuis. Wanneer Tante Maartje is overleden heeft ze niemand meer om samen mee te wandelen. Jaap helpt haar zich minder eenzaam te voelen.

Een dame over haar: *"Ze heeft ze niet allemaal op een rijtje."* Dat neemt Greetje niet zo serieus, want ze hoorde van tante Maartje dat ze toch wel wijs was.

ISBN 90 039 8930 3

Verrept, S.

Geert, een mongooltje

Hasselt: Heideland, Orbis, 1977

(10 jaar e.o.; 62 blz.)

Geert heeft Down syndroom. Zijn familie houdt van hem en ook in de buurt loopt alles goed. Andere kinderen plagen zijn broers en zussen soms wel. Sluwe Willy steelt het geld van de buurvrouw en zorgt ervoor dat Geert hier de schuld van krijgt. Uiteindelijk komt alles weer goed.

"Dat domoortje met zijn waterhoofd."

"In de dreef gaat het leven verder met zijn goede en kwade dagen, met al de dingen die voorbij vliegen. En ook Geert leeft verder, in zijn eigen, beperkte wereld, maar als mens onder de mensen."

Verroen, Dolf

'Gek'

in: **De kat in de gordijnen**

's-Gravenhage: Leopold, 1978

(9 jaar e.o.; poëzie; blz. 49-51)

Dik wil eerst niet bij Jaap gaan spelen omdat Sjoerd, de broer van Jaap, een verstandelijke handicap heeft.

"Sjoerd zit bij het station. Hij is al een grote jongen. Hij is haast net zo groot als zijn vader. En hij heeft net zo 'n zware stem. Daar kan hij hard mee schreeuwen."

"Sjoerd heeft beter opgelet dan zij. Die is zo gek nog niet!"

ISBN 90 258 4681 5

Verroen, Dolf - ill. Natascha Stenvert

Josefientje mongolientje

Amsterdam: Van Goor, 2003 (€ 13,50)

(9 jaar e.o.; NUR 282/286; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 109 blz.)

Josefientje (20) is de grote zus van Jens. Ze heeft Down syndroom en kan niet goed lezen en schrijven, maar ze rookt wel sigaretjes en drinkt graag een biertje. Josefientje is een mongolientje en ze is heel bijzonder... Ze doet zelfs aan een missverkiezing mee op de school van Jens.

Josefientje woont in Vogelenzang, een gezinsvervangend tehuis. Daar leidt ze haar eigen leven. Ze vindt Vogelenzang fijn, maar komt ook met plezier thuis. Daar heeft ze óók een eigen kamer.

Het gaat niet goed met de gezondheid van Josefientje. Ze heeft last van haar hart. Daarom moet ze stoppen met werken. Omdat het daar rustiger is, gaat ze ook weer bij haar ouders wonen. Aan het eind van het boek overlijdt ze.

Over zijn ouders: *“Sommige mensen keken naar Josefientje. Daar trekken ze zich niets van aan. Mam deed altijd of Josefientje heel gewoon was. Net als andere mensen.”*

In de winkel: *“Dat is toch gevaarlijk, Jens. Een mongool met een aansteker. Straks steekt ze de boel in brand.”*

Op school: *“‘Mijn zus is misschien anders,’ zei hij, ‘maar je kan wel met haar praten.’”*

In het restaurant: *“Jens kan er niet tegen als mensen naar Josefientje keken. Soms werd hij er heel verlegen van. Maar ook wel kwaad, heel erg kwaad. Soms zo erg dat hij zijn tong uitstak of een gekke bek trok.”*

ISBN 90-00-03500-7

Vervloed, Peter - ill. Loek Koopmans

Een mislukt eiland

Kampen: La Rivière & Voorhoeve, 1990

(10 jaar e.o.; 83 blz.)

Teun (10) heeft vele problemen. Weinig vrienden, slechte prestaties op school en zijn vader heeft moeilijkheden op het werk. Dan krijgen ze nieuwe burens, een GVT. Teun sluit vriendschap met Els, een bewoonster die overdag werkt. Samen beleven ze van alles waarbij Teun zich verantwoordelijk voor Els voelt. Els echter kan Teun bereiken op zijn eiland met een puppy van haar hond.

ISBN 90 284 0106 X

Vervloed, Peter - ill. Gertie Jacquet

Piraat op de kermis

Tilburg: Zwijsen, 1990

(9 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoeilijkheden; 46 blz.)

Bas ontdekt ‘s nachts op de kermis een geheimzinnige man: een piraat. De volgende avond gaat hij met zijn vrienden in piratenkledij naar de kermis en raken met Gerrit, de piraat bevriend. De man blijkt een verstandelijke handicap te hebben, maar dat beïnvloedt hun vriendschap niet.

“Ik ben verpleger in een tehuis. Daar wonen mensen die gestoord zijn. (...) Gerrit kan niet voor zichzelf zorgen. Daarom woont hij bij ons in het tehuis.”

ISBN 90 276 1461 X

Vries-van der Lichte, Ina de - ill. Geeske van Tienhoven

Als je niet vlug leren kunt

‘s-Gravenhage: La Rivière & Voorhoeve, 1982
(9 jaar e.o.; 80 blz.)

Sander (±9) heeft een lichte verstandelijke handicap en het gaat erg moeilijk op school. Zijn vader is als zeeman nooit thuis, zijn zusjes halen prachtige cijfers. Sander wil niet naar de “ZMLK-school” omdat hij bang is zijn vriendje Remco te verliezen, maar na een bezoeking aan de school bedenkt hij zich. Het gaat hem er goed: hij krijgt nu ook goede cijfers.

“Bij jou moeten je handen het doen. Begrijp je dat? Je kunt niet vlug leren. Maar wat geeft dat? We hebben ook mensen nodig met stevige knuisten.”

ISBN 90 297 0708 9

Vries-van der Lichte, Ina de - ill. Liselot Ribbens

De prins op de praalwagen

Kampen: Kok, 1986

(9 jaar e.o.; 71 blz.; christelijke achtergrond)

Arno’s zusje Brenda heeft een verstandelijke handicap. Arno voelt zich alleen, alsof hij niet bestaat en alles om Brenda draait. Tijdens zijn vakantie wordt er in de schuur van hun boerderij een praalwagen gebouwd. Arno wordt de prins van het kasteel op de praalwagen. En terwijl iedereen naar hem kijkt: *“Brenda is geen prinses, ze zal het ook nooit worden, flitst het door hem heen. Ze kan nooit als een gewoon kind meedoen.”*

ISBN 90 242 3122 1

Vries, Peter de - ill. Maaïke Boven-van Dijk

Henk is mijn vriend

Barneveld: De Vuurbaak, 1990

(10 jaar e.o.; 48 blz.; christelijke achtergrond)

Bart, Kees-Jan en Wouter hebben nog nooit iemand als Henk ontmoet. Ze vinden hem een beetje raar. Henk is een volwassen man die zomaar op straat loopt te lachen en roept “Ga op het dak zitten”. Toch is het wel leuk om met Henk te spelen. Wanneer er een ongeluk gebeurt, schrikken de jongens. Wat is er met

Henk? Vader vertelt: Henk heeft Down syndroom, Henk is helemaal niet raar of zielig. *"Iemand die mongool is, heeft niet zoveel verstand van de HERE gekregen."*
ISBN 90 601 5851 2

Waele, Hubert de *et al.* - foto's Anja de Forceville
Mongooltje, een kind als (g)een ander
Sint-Amansberg: v.z.w. De Tandem, 1989
(9 jaar e.o.; fotoboek; non-fictie; 47 blz.)

Hoera! Het kindje is er! Ook voor dit kindje wordt er hoera geroepen, maar wanneer de ouders vernemen dat hun kindje Down syndroom heeft, wordt de vreugde minder en verandert in een groot verdriet. Kinderen met Down syndroom zijn kinderen net als jij, die naar een speciaal kinderdagverblijf kunnen of naar een gewone peuterspeelzaal. Daarna gaan ze naar het speciaal onderwijs. Ondanks de goede bedoelingen ligt in dit informatieve fotoboekje toch veel nadruk op de beperkte mogelijkheden van kinderen met Down syndroom.

Weeber, Frans - foto's Rein van Koppenhagen
Kees is niet gek
Gorinchem: de Ruiters, 1988
(10 jaar e.o.; 32 blz.)

Kees, een tuinman die doof is en niet kan praten, wordt conciërge op een school. Zijn spraakhandicap leidt tot onbegrip en de schoolkinderen pesten hem behoorlijk. Na een aanvaring met Menno en Arjan wordt duidelijk dat iemand met een handicap niet zoveel anders is als andere mensen.

In duidelijke -los van het verhaal staande-hoofdstukjes wordt het verschil tussen Kees en mensen met een verstandelijke handicap uitgelegd.

"Mensen bij wie de hersenen niet goed werken noemen we vaak geestelijk gehandicapt. (...) Soms kunnen ze niet voor zichzelf zorgen; ook niet als ze volwassen zijn. Vaak wonen deze mensen in speciale tehuizen waar andere mensen voor hen zorgen."

"Vroeger gebruikte men verschillende woorden voor zwakzinnigheid. Je hebt ze misschien wel eens gehoord: debiel, imbeciel en idioot."

28

Ze klinken heel vervelend en daarom praten we nu liever over zwakzinnigheid."

"Wanneer een baby een mongooltje is, is er bij de bevruchting iets misgegaan. Al voor de geboorte is het kindje dus niet in orde."
ISBN 90 050 7044 7

Welsh, Renate
Drakevleugels
Zeist: Christoffor, 1991 (€ 12,50)
(11 jaar e.o.; 95 blz.)

Anne heeft een broer met een verstandelijke en lichamelijke handicap. Ze wil geen gepest en geen medelijden en neemt daarom nooit andere kinderen mee naar huis. Ook Lea, haar vriendin, maakt een verkeerde opmerking en wordt dan afgewezen. Toch ziet Lea kans om alles weer goed te maken.

Anne: *"De kinderen uit haar klas keken altijd zo raar naar Jakob. Of ze stonden hem aan te kijken of ze keken de andere kant op. En dat was allebei even vervelend."*

De moeder: *"Jakob hoort echt bij ons, maar wij hadden net als alle andere ouders gehoopt dat Jakob gezond ter wereld zou komen, dat hij zou leren spreken en fietsen en misschien wel fluitspelen en dat hij van iemand zou kunnen houden."*

Lea, de vriendin: *"Van jou krijg ik ook geen behoorlijk antwoord. Als niemand iets over je broer mag zeggen, hoe moet ik dan met je praten? (...) Hoe kan iemand weten wie hij is, als er niet over hem gepraat mag worden?"*

Anne: *"Wij hebben helemaal geen behoefte aan goede daden. En zeker niet aan medelijden. (...) Jij weet niet hoe zo iets aankomt als ze 'debiel' roepen."*

ISBN 90 623 8410 2

Willems, Liva - ill. Gorik

Jos de Muis leert niet goed, en ... wat zou dat?

Leuven: Davidsfonds/Infodok (Bakermat), 1981

(10 jaar e.o.; prentenboek; 78 blz.)

Jos de Muis kan op school niet goed meekomen. Leren vinden de muizen erg belangrijk, dus wanneer alle muizen hun rapport krijgen, loopt hij weg. Naar het Eiland van Lutje-Pirre-Wit, waar Bassi-Loeba op hem wacht. Zijn ouders maken zich erg ongerust en gaan hem zoeken. Ze zijn blij als ze hem vinden. Nu zijn ze ook doe-muizen en voel-muizen. Dat heeft Jos ze geleerd.

ISBN 90 656 5028 8

Wilmink, Willem

'Frekie'

in: **Berichten voor bezorgde kinderen**

Antwerpen: Kosmos, 1975

(9 jaar e.o.; poëzie)

Frekie is een jongen met Down syndroom en mag met de jongens in de buurt meedoen met voetballen.

"Hij was een debiele jongen, een mongool."

ISBN 90 215 0356 5

Wilmink, Willem - ill. Alfons van Heusden

'De straat'

in: **Dicht langs de huizen**

Amsterdam: Bert Bakker, 1982

(9 jaar e.o.; poëzie; blz. 12-18)

In 'zijn' straat woonde ook een vreemde man, Gekke Henkie die van begrafenissen houdt en met z'n moeder wandelt.

"Gekke Henkie. Misschien een jaar of negentien, of misschien veertig jaar. Soms pest hij, en doet raar."

ISBN 90 351 0068 9

Winsemius, Dieuwke - ill. Liselot Ribbens

De Hutspotclub

Kampen: La Rivière & Voorhoeve, 1989

(9 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 68 blz.)

De Hutspotclub is een band die gevormd is door bewoners van een gezinsvervangend tehuis. De tieners treden echt op in hun eigen T-shirts en met zelfgemaakte instrumenten en halen zo zelfs de krant.

ISBN 90 620 7296 8

VANAF 12 JAAR

Anderson, Rachel

Een heel gewone dag

Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1991

(13 jaar e.o.; 116 blz.)

Portretten van een groepje jongeren van een jaar of 15 met verschillende verstandelijke handicaps die samen elke dag met het busje van hun huis worden opgehaald om naar school te gaan. De verhalen zijn geschreven vanuit de belevingswereld van de jongeren. De rol van de ouders, maar ook hun verwachtingen en teleurstellingen komen aan bod. Jammer dat het beeld vrij negatief uitvalt.

"Voor de speciaaltjes moet je wel vroeg vertrekken, vrees ik. Maar je hebt een rustige dag."

"'Een raar stelletje, mijn ploeg,' zegt Bert, 'compleet Kierewiet, de meesten tenminste. Daarom kan ik ook zo goed met hun opschieten (...) Ik zou mijn passagiers voor geen geld willen ruilen.'"

ISBN 90 656 5494 1

Bibauw, Krist - ill. Bert Verlinden

Kareltje en Ernest

Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1991

(12 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 38 blz.)

Karel vertelt over iets wat twee jaar geleden is gebeurd. Toen was Ernest zijn beste vriend. Ernest is een beetje achterlijk, mentaal gehan-

dicapt. Maar hij is lief en een opperbeste speelkameraad. Het geroddel van de familie en het gesar van de dorpsjeugd brengen hem in moeilijkheden.

ISBN 90 656 5468 2

Bowler, Tim

Mirakelman

Apeldoorn: Averbode Altiora, 1995

(14 jaar e.o., 164 blz.)

Jozef (15) wordt 'mormel' genoemd, een echte naam heeft hij niet in het boek. 'Mormel' heeft een misvormd gezicht, en er wordt gezegd dat hij een verstandelijke handicap heeft omdat hij 'aanvallen' krijgt, niet kan lezen en schrijven en nauwelijks kan praten. 'Mormel' wordt door Seb, zijn twee jaar oudere broer geterroriseerd. Seb geeft hem de schuld van het overlijden van hun moeder. Dan ontdekt hij dat hij een bijzondere gave heeft.

'Mormel' houdt van de zee, het water. Hij kan zeilen als de beste, alleen dat willen zijn vader en Seb eigenlijk niet accepteren. Vader is bezorgd, daarom krijgt hij geen eigen zeilboot. Totdat hij bevriend raakt met een oude, vreemde visser.

"Mormel, de imbeciel. Kan niet eens het simpelste woord lezen, of zijn eigen naam schrijven. Kan het missen dat ze hem op school niet willen? En dat alle huisleraren het opgeven?"

ISBN 90 317 1146 2

Bridgers, Sue Ellen

Die zomer op het land

Utrecht: Bruna, 1979

(14 jaar e.o.; 215 blz.)

Casey (12) logeert tijdens haar vakantie op het platteland. Haar vriend Dwayne (ruim 30) heeft een verstandelijke handicap, maar kan goed honkbal spelen. Casey wil voorkomen dat Dwayne naar een inrichting moet verhuizen.

"Die is al over de dertig, van je vaders leeftijd, maar hij heeft het verstand van een kind van twaalf. Achterlijk, maar hij doet geen kwaad. (...) Een poosje terug hadden ze hem toch naar een tehuis gestuurd, een soort gesticht, geloof ik, maar Dora heeft hem zo snel mogelijk teruggehaald."

30

"Hij merkt niet dat de mensen om hem lachen of misschien vindt hij het ook wel niet erg."

ISBN 90 229 4556 1

Broeders, J.N. - foto's Bert Blokhuis

Werken ... in de zwakzinnigenzorg

Gorinchem: de Ruiter, 1983

(14 jaar e.o.; non-fictie; 48 blz.)

Informatief boekje over de beroepsmogelijkheden in de zorg en dienstverlening aan mensen met een verstandelijke handicap.

"Als we in dit boekje over een zwakzinnige praten, bedoelen we: iemand die niet in staat is zichzelf te redden als we volgens zijn leeftijd zouden mogen verwachten. De oorzaak moet wel een tekort aan verstand zijn, dat er vanaf de eerste levensjaren geweest is."

ISBN 90 055 0004 2

Byars, Betsy - ill. Ted CoConis

De zwanenzomer

Amsterdam: Kosmos, 1970

(12 jaar e.o.; 104 blz.)

Gerke (14) heeft een hekel aan haar familie, haar vrienden en vooral aan zichzelf. Gerke's broertje Paul (10) heeft een verstandelijke handicap. Wanneer Paulke tijdens de vakantie zoek raakt, gaat Gerke hem zoeken omdat ze zich toch verantwoordelijk voelt voor hem.

"Haar broertje is wel 10 jaar, maar hij heeft het verstand van een kind van vier."

ISBN 90 215 0452 9

Colen, Annette - ill. Jan Kruse

De helden van de Edisonstraat

Kampen: La Rivière & Voorhoeve, 1983

(12 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoeilijkheden; 49 blz.)

Ahmet, een Turkse jongen (16) en Johan (16), die niet goed kan leren, wonen in een renovatiewijk. Beiden worden in hun omgeving niet echt geaccepteerd. De twee jongens worden vrienden als ze samen oude brommers repareren. Dan komt er brand.

“Wat hij wèl erg vond was als jongens en meisjes ‘Stomme, stomme’ riepen.”

“Johan ging niet in die buurt naar school. Hij moest ‘s morgens met een bus mee. Hij ging naar een aparte school.”

ISBN 90 242 1386 X

Colen, Annette - ill. Erik Uitenbogaard; foto's Annette Colen

Geert de klokkenmaker

Kampen: La Rivière & Voorhoeve, 1990

(12 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 49 blz.)

Geert, een volwassen man met een verstandelijke handicap, heeft moeite met lezen en schrijven. Vroeger ging hij naar het speciaal onderwijs, nu naar de avondschool. Overdag werkt hij in de Sociale Werkplaats waar hij in contact komt met een werkmeester die, net als hij, in klokken is geïnteresseerd. Geert ontwerpt en maakt zijn eigen klok en komt hiermee in het televisieprogramma ‘De jonge onderzoekers’.

ISBN 90 608 4770 9

Commissie Broers en Zussen Philadelphia (samenst.) - ill. Carolina Tomasson

Hik stik stouw: Broers en zussen van mensen met een verstandelijke handicap vertellen ...

Utrecht: Philadelphia, 1996 (€ 5,- lidprijs)

(12 jaar e.o.; non-fictie; 64 blz.)

In dit boekje komen broers en zussen van mensen met een verstandelijke handicap aan het woord. Het boekje geeft een beeld van de vele verschillende manieren, positief en negatief, waarop zij aankijken tegen hun zus of broer, die maakte dat het gezin waarin zij opgroeiden net anders was dan andere gezinnen: Er gebeuren dingen om je heen die anderen alleen maar begrijpen als ze ook zo'n broer of zus hebben. En omdat die broers en zussen niet altijd voorhanden zijn, wil het boekje laten merken dat je niet alleen bent met je gevoelens.

“Hoe, in hemelsnaam, moet een klein zusje begrijpen dat bij het andere zusje alles anders is ...?”

“Maar Trudie is niet een ‘gewone’ zus. Trudie heeft het syndroom van Down. Het is voor mij nooit een belemmering geweest. Al vraag ik me wel eens af.- waarom heb ik geen gewone zus?”

“Toen we om half drie ‘s nachts naar huis wilden gaan, had Dennis een aantal meiden aan de haak geslagen en stond hij nog met een pilsje in de hand een gesprek te voeren. Heel even leek het alsof hij alleen was. De volgende dag was hij erg moe. Grappig hè, 21 jaar en niet echt gewend aan uitgaan.”

Cool, Anna

Kind zonder naam

Zeist: Christofoor, 1994

(13 jaar e.o.; 137 blz.)

Sarah (15) en Timo (13) wonen in een land waar niet-nuttige mensen door ‘de kar’ opgehaald worden. Hun broertje Koenli (3) heeft een verstandelijke handicap en zij willen hem niet kwijt. Uiteindelijk winnen zij de strijd met ambtenaren en kan Koenli bij zijn familie blijven.

“Dit kind is een baby en zal dat altijd blijven! Nu is hij nog klein, maar hij wordt steeds groter. Een grote onhandelbare baby.”

ISBN 90 623 8565 6

Covington, Dennis

Hagedis

Amsterdam: Ploegsma, 1995 (€ 16,74)

(12 jaar e.o.; 192 blz.)

Vanwege zijn uiterlijk is Lucius (13) door zijn pleegmoeder naar een internaat voor kinderen met een verstandelijke handicap gestuurd. Niemand heeft echter ooit onderzocht of hij achterlijk is. Hij is slimmer dan hij eruit ziet en een toneelspeler helpt hem ontsnappen, en samen beleven ze allerlei avonturen. Lucius gaat op zoek naar zijn vader. Uiteindelijk brengt de toneelspeler hem weer bij zijn pleegmoeder terug. Dit alles wordt verteld vanuit de ervaring van Lucius zelf.

“Als hij verstandelijk gehandicapt was, zoals iedereen zei, maakt het niet uit, he? Hoe minder hij wist hoe beter. En als hij niet verstandelijk gehandicapt was, zou hij het zelf gauw genoeg gaan begrijpen. (...)”

‘Wie zegt dat hij verstandelijk gehandicapt was?’

‘Wat dacht je dan? Een jongen die de hele dag naar insecten staart, niet naar buiten wil om met andere jongens te spelen, enzovoort? En dan heb ik het nog niet eens over zijn uiterlijk.’“

ISBN 90 216 1418 9

Drift, Nelleke van der (redactie) - foto's Ine van den Broek

Gewoon, ik heb een handicap; Brieven van kinderen en jongeren

Amsterdam: De Brink, 1994

(12 jaar e.o.; non-fictie; 144 blz.)

Kinderen en jongeren schrijven over hun handicaps. Hoe ervaren zij de belemmeringen die de handicap met zich meebrengt? Wat vinden zij van de reacties van de omgeving? Hoe zien zij zichzelf; wat vinden ze van hun toekomst. Soms zijn het briefjes van vriendjes of vriendinnetjes, of van broertjes en zusjes. Kinderen met handicaps ontmoeten veel onbegrip van de buitenwereld.

“Het moeilijke is dat Rosemijn er als een normaal kind uitziet, zo begripen kinderen niet waarom ze zo gek doet.”

“Als ik op school over Harold praat vinden mijn ‘vriendinnen’ dat niet leuk en gaan ze niet meer met mij om. Dat vind ik stom.”

ISBN: 90 216 7121 2

Erkel, Gerda van - ill. Leen Custers

Leven op de rand

Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1996 (€ 14,75)

(14 jaar e.o.; NUGI 222; 211 blz.)

Jasper (17) gaat overdag naar Plansjee, een dagcentrum voor jongeren die thuis problemen hebben. Thuis is Thijs, zijn jongere broer met de ziekte van Down; zijn vader met ernstige psychische problemen die nooit heeft geaccepteerd dat hij een kind met een handicap heeft; zijn opa met terminale kanker; de drieling, zijn kleinere broertjes en zusjes die hun moeder niet aan kan; en zijn moeder met wie hij niet overweg kan.

In het centrum leert hij zichzelf kennen als er een nieuwe gast komt: Margreet (17). Margreet, volledige in het zwart, kaalgeschoren en

32

blauw oog. Jasper lukt het eindelijk om echt met iemand te praten. Ze worden verliefd. Als Margreet thuis weer eens lastiggevallen wordt, vlucht ze. Jasper gaat haar achterna en vindt haar terug in Spanje.

“Hij leunde zwaar tegen me aan, met zijn te grote hoofd dat hij maar niet recht en stil kon houden en met zijn wateroogjes die rood en gezwollen waren, want hij was ook weer verkouden. Hij kwijlde. Af en toe veegde ik zijn speeksel weg met zijn slab die ik voor de foto even had afgedaan.. (...) Ik zei cheese en voelde een straal kwijl uit Dries' mond over mijn hand lopen die ik vast om zijn buik had geslagen. Dries maakte een onverhoedse beweging en zijn hoofd slingerde alsof het elk ogenblik zijn hals kon vallen.”

“Maar Dries kun je niet opjagen. Ik til hem op en sla zijn benen om mijn heupen. Hij weegt zwaar, maar zo gaat het tenminste vooruit. In de living wurm ik hem in zijn nachtpamper en pyjama. Daarna draag ik hem ook maar boven en stop hem in bed.”

“‘Misschien raakt hij eraan gewend.’ Eraan - dat is kijken naar Dries. En als hij kijkt, het samenknijpen van zijn buik.

Andere mensen zeggen het als ze hem bedoe- len - Dries zelf.”

“Misschien is dit wel het allermoeilijkste: om niks te willen sussen en niks te willen fiksen, maar om er alleen maar te zijn. Zoals bij Dries. Er gewoon en helemaal zijn, zoals ook Kari en Dries er helemaal zijn, helemaal alleen en helemaal vol van hun verdriet en hun eenzaamheid.”

ISBN 90 6565 756 8

Graaf, Hanneke van der - ill. Margreet Steinhäuser

Als je maar durft

Zutphen: Thieme, 1985

(12 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 62 blz.)

Flip, Jelmer en Maarten zijn drie jongens met een lichte verstandelijke handicap die in een tehuis wonen. Ze willen zelf groenten en fruit gaan kweken. Dat is niet makkelijk. Eerst moet de leiding vergaderen. Maar het lukt en ze zijn zeer tevreden over zichzelf.

De leiding: *“Tja, dat kan ik niet zomaar zeggen. Daar moeten we eerst over praten met de*

hele groepsleiding. We moeten het allemaal goedvinden.”

“Maar luister even. We waren er niet allemaal voor. Vera en Pieter hebben er niet veel zin in. Ze hebben er geen tijd voor. Willem en ik zullen het meeste werk op ons nemen.”

ISBN 90 039 8890 0

Haddon, Mark

Het wonderbaarlijke voorval met de hond in de nacht

Baarn: De Fontein | Amsterdam: Contact, 2003 (€ 13,50)

(12 jaar e.o.; NUR 284/285; 208 blz.)

Christopher Boone (15) woont bij zijn vader. Zijn moeder is een aantal jaar geleden overleden. Op een nacht vindt hij de hond Wellington. Hij gaat onderzoeken wie Wellington vermoord heeft.

Daarmee is dit boek een detective, geschreven vanuit de optiek van een jongeman met autisme. Mogelijk is hij licht verstandelijk gehandicapt, maar zeker heeft hij problemen in de sociale omgang met andere mensen. Christopher gaat naar het speciaal onderwijs. Siobhan, zijn begeleider, geeft legt de wereld uit en de reacties van mensen rondom hem. Het is een verrassend boek, waarin de hoofdpersoon vol humor zijn wereld als detectiveroman beschrijft.

“Ik zei ook dat ik om honden gaf omdat ze trouw en eerlijk waren, en dat sommige honden slimmer en interessanter waren dan sommige mensen. Steve bijvoorbeeld, die donderdags op school komt, moet geholpen worden met eten zou niet eens een tak terug kunnen brengen. Siobhan vroeg of ik dat niet tegen z'n moeder wou zeggen.”

“Alle andere kinderen bij mij op school zijn dom. Alleen mag ik ze niet dom noemen, ook al zijn ze dat wel. Ik moet zeggen dat ze leerproblemen hebben of dat ze speciale behoeften hebben. (...) Maar Siobhan zei dat we die woorden moeten gebruiken omdat mensen kinderen zoals die bij ons op school vroeger ‘spast’ en ‘manke’ en ‘mongool’ noemen, wat nare woorden waren.”

“Ik had vroeger een heleboel gedragsproblemen, maar nu heb ik er niet zoveel meer omdat ik volwassen ben en zelf beslissingen kan nemen en in mijn eentje dingen kan doen zoals

naar buiten gaan en dingen kopen in een winkel aan het eind van de straat.”

ISBN 90-261-19100-0

Hazelhoff, Veronica

Mooie dagen

Amsterdam: Querido, 1990

(12 jaar e.o.; 122 blz.)

Na een geslaagd eindexamen maken Gloria en haar moeder Isabelle een korte cruise. Tijdens de bootreis blijkt ook Ruth, een schoolvriendin van Isabelle aan boord te zijn, samen met kinderen Tasja en Boris. Boris heeft een lichte verstandelijke handicap. Gloria wordt verliefd op Jochem, en de vroegere problemen van Isabelle en Ruth komen beetje bij beetje boven tafel.

“Er ging iets mis tijdens zijn geboorte,” antwoordde Tasja. ‘Mijn moeder had het meteen in de gaten, maar niemand wilde haar geloven. Zelfs mijn vader zag het eerst niet. Maar het is de liefste broer van de wereld. Alleen af en toe’”

ISBN 90 214 6545 0

Hilterman, Karin

Concert voor Paultje

Zeist: Christofoor, 1993 (€ 13,50)

(12 jaar e.o.; 152 blz.)

Femke (12) wil graag hobo leren spelen, maar dat kan niet in hun dorp. Tot ze Judith en John ontmoet, een muzikaal echtpaar met hun kindje Paul. Femke biedt aan om op te passen op Paultje (5), een jongen met een ernstige verstandelijke en lichamelijke handicap. Femke wordt door de kinderen in het dorp geplaagd met Paul. Wanneer Paultje sterft, brengt dit haar ertoe om naar haar eigen achtergronden op zoek te gaan.

“Er was iets helemaal niet goed met het kind, zag ze eigenlijk meteen. Maar de gedachte die plotseling in haar hoofd schoot, was dat het wél goed was zo.”

“Zou zo 'n kind nu eigenlijk denken? Hij had wel hersens, want zijn hoofd was even groot als dat van normale kinderen van vijf jaar.”

ISBN 90 623 8540 0

Initiatiefgroep Brussen

Brussen verhalen; Verhalen van broers en zussen van verstandelijk en visueel gehandicapte mensen

Vries: de Brink, 1992

(12 jaar e.o.; non-fictie; 36 blz.)

Broers en zussen (brussen) van de bewoners van de Brink, een voorziening waar 138 mensen met een verstandelijke en visuele handicap wonen, hebben samen een boekje geschreven. Daarin vertellen ze hoe ze zijn opgegroeid met hun broer of zus, hoe hun relatie nu is en hoe ze aankijken tegen het leven van hem of haar op de Brink.

Laird, Elizabeth

Anna

Amsterdam: Elzenga, 1989

(12 jaar e.o.; 171 blz.)

Anna (15) heeft een broertje met een ernstige verstandelijke en lichamelijke handicap dat veel aandacht vraagt. De familie Peacock heeft het moeilijk met alle zorgen rond Ben. Wanneer hij overlijdt stort Anna's wereld in. Dan mag ze helpen bij de verzorging van Jackie, een kleuter met Down syndroom.

ISBN 90 669 2051 3

Lems, Liesbeth

Een kind van de zon

Kampen: Kok, 1982

(14 jaar e.o.; christelijke achtergrond; 216 blz.)

Jet (18) neemt, samen met haar vriend Douwe, de zorg voor haar broertje Tommie (1½) op zich omdat haar moeder overspannen in een inrichting moest worden opgenomen. Tommie heeft Down syndroom. Jet, haar zus Liset en hun broer Frank willen hun moeder helpen om Tommie te aanvaarden. Na veel problemen en een gesprek met een andere moeder van een kind met een handicap komt alles goed.

“Anderhalf jaar is Tommie nu al, de leeftijd waarop andere kinderen gaan lopen en praten. Maar normale kinderen kunnen dat ook niet vanzelf, het moet hun allemaal geleerd worden.”

“‘Een mongooltje, wat is dat?’ ‘Dat,’ Gerards stem haperde even, ‘dat betekent dat er iets bij

34

hem anders is dan bij ons. Toen hij bij mama groeide is het van het begin af al fout gegaan. Het betekent dat hij heel moeilijk iets zal kunnen leren, dat hij met alles veel langzamer zal zijn dan een gewone baby.’”

ISBN 90 364 0678 1

Linders, Jac

De test

Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1993

(12 jaar e.o.; 122 blz.)

Paul (±17), intelligent, vlot en populair, verzet zich ertegen wanneer zijn zus Véronique (12) naar het ‘imbecielschooltje’ moet, zoals hij dat noemt. Véronique heeft een lichte verstandelijke handicap en wordt vaak gepest. Paul heeft het er erg moeilijk mee als de oude school van Véronique zegt dat het beter is als ze naar een andere school gaat. Alles loopt niet bepaald gesmeerd!

“Véronique imbeciel! flitst het door zijn hoofd! Dus toch? Zijn zus voor haar leven getekend?”

ISBN 90 656 5534 4

Lundgren, Max

Voor één zomer

Rotterdam: Lemniscaat, 1975

(12 jaar e.o.; 105 blz.)

Evy (15) heeft heel wat uitgespookt: geslapen in parken, samengewoond met jongens en vaak weggelopen van huis. Ze moet voor straf tijdens de vakantie logeren op het platteland bij Ann en Lars en hun zoon Peter. Peter (10) heeft een ernstige verstandelijke en lichamelijke handicap. Evy krijgt veel te verwerken en ziet weer zin in haar leven.

“Ann voerde Peter. Soms slokte hij alles tegelijk naar binnen maar daarna zat hij weer doodstil naar de lepel te kijken en hield zijn mond stijf dicht.”

“Ik vond hem er niet meer zo raar uitzien. Alleen die grijns van hem, die vond ik nog steeds afschuwelijk. En daar op het strand deed ik ineens iets wat ik zelf ook niet begreep. Ik kroop voorzichtig naar hem toe, sloeg mijn armen om hem heen en rolde om zodat hij over me heen lag.”

ISBN 90 606 9224 1

Mazer, Hary

Met vuisten en voeten

Amsterdam: Elzenga, 1988
(13 jaar e.o.; 141 blz.)

Willis (14) wordt gepest, zijn vader drinkt en de meisjes willen hem niet. Wanneer hij Richard (15), een jongen met een verstandelijke handicap, gaat trainen, krijgt hij meer zelfvertrouwen. Richard doet het goed tijdens de school-sportdag, maar Willis verliest. Zijn 'nederlaag' is aanleiding om de mensen en gebeurtenissen in zijn leven anders te gaan bekijken.

ISBN 90 669 2040 8

Membrecht, Steven

Dag Hans, Dag Mirjam

Bussum: van Holkema & Warendorf, 1974
(13 jaar e.o.; 133 blz.)

Hans (15) heeft epilepsie, een verstandelijke handicap en vreemde fantasieën. De problemen rond Hans drukken een stempel op het gezin. Zijn zusje Mirjam (13) heeft er veel moeite mee dat Hans, op wie ze erg gesteld is, naar een tehuis moet.

"In het dorp zeggen ze dat hij gek is, maar dat weet Hans zelf niet, want als een van de kinderen dat tegen hem roept, vergeet hij het onmiddellijk weer."

ISBN 90 269 1529 2

Morpurgo, Michael - ill. Henk Kneepkens

Dreiging uit het dal

Amsterdam: Ploegsma, 1991
(12 jaar e.o.; 141 blz.)

Jo (12) woont in een dorp in de Franse Pyreneeën tijdens de Tweede Wereldoorlog en helpt ondergedoken Joodse kinderen door de bergen naar Spanje te laten vluchten. Een bijrol voor Hubert, een volwassen man met een verstandelijke handicap, die ook in het dorp woonde en vlak voor het einde van de oorlog door de Duitsers doodgeschoten wordt. *"Hij had de geest van een kind en kon maar een paar herkenbare woorden spreken. ... Maar op*

de een of andere manier wist hij toch duidelijk te maken wat hij bedoelde."

ISBN 90 216 1383 2

Rens, Peter Jan - ill. Sandra Klaassen

Carlo met zijn grote kop

Amsterdam: De Brink, 1995 (€ 12,48)
(13 jaar e.o.; 127 blz.)

De 14-jarige Carlo uit Rome krijgt een vakantiebaantje op Sicilië. Hij wordt er smoorverliefd op het Nederlandse meisje Janneke, dat daar met haar ouders op vakantie is. Daarnaast neemt de vriendschap met Enzo, een jongen met een lichte verstandelijke handicap, een belangrijke plaats in Carlo's leven in.

"'Bij zijn geboorte heeft Enzo hersenbeschadiging opgelopen,' gaat de vrouw verder, 'maar hij is niet gek, integendeel, op sommige terreinen heeft hij dingen zeer snel door.'"

ISBN 90 216 1428 6

Rodowsky, Colby E.

En ik dan?

Antwerpen: Lotus, 1978
(14 jaar e.o.; 108 blz.)

Dorrie (15) voelt haat-liefde gevoelens voor haar broertje Fred (11) met Down syndroom. Alles in hun gezin draait om Fred, met zijn ernstige verstandelijke handicap. Dorrie voelt zich achtergesteld. Op een avond, als Dorrie alleen met Fred thuis is, krijgt hij een hartaanval en sterft in het ziekenhuis. Pas veel later kan Dorrie met haar moeder praten over haar gevoelens.

"Mongoloïde. Mijn moeder kan dat woord nog altijd niet uitspreken zonder dat haar stem hapert. Mongoloïde. Mongoloïde. En dan was er de school voor achterlijke kinderen, alleen worden ze daar 'uitzonderlijke kinderen' genoemd. Dat heb ik nooit begrepen. Alsof de ouders soms niet wisten met wat voor 'uitzonderlijkheid' ze te maken hebben."

ISBN 90 629 0502 1

Spence, Eleanor

En toch hoor jij erbij

's-Gravenhage: Leopold, 1983
(13 jaar e.o.; 154 blz.)

In een gezin wordt een jongetje met een verstandelijke handicap geboren. Het verhaal van Carl (2), de autistische jongen met al z'n problemen, wordt verteld vanuit de gevoelens van zijn broer Douglas (12).

“Hij houdt niet van je en hij haat je ook niet,” zei Kerry, ‘want dat kan hij niet. Hij heeft geen gevoelens voor andere mensen omdat hij zelf geen gevoelens heeft, behalve de echt primitieve, zoals pijn en teleurstelling. Al de hogere gevoelens moeten hem worden bijgebracht, zoals lessen. En zelfs dan zal hij er misschien nooit uiting aan kunnen geven.’”

ISBN 90 617 4253 6

Terris, Susan

Een kind komt terug

Blaricum: Bigot & van Rossum, 1975

(12 jaar e.o.; 162 blz.)

Jason (12) heeft een vader en een zus die in alles beter zijn dan hij zelf is. In de vakantie helpt hij bij de familie Starn waar Buddy loogert. Buddy heeft een ernstige verstandelijke handicap, praat niet en reageert nauwelijks op zijn omgeving. Jason trekt erg veel met Buddy op en denkt dat als hij Buddy ook nog zou leren praten, dat ze dan beiden bij de familie Starn mogen blijven.

ISBN 90 613 4099 3

Tolhuysen, Luc van

De uitverkorene

Leuven: Davidsfonds, 2001 (€ 14,75)

(13 jaar e.o.; 137 blz.)

Friedrich heeft blond haar en blauwe ogen. En hij is gespierd en taai. Dat is de leiders van de Hitlerjugend niet ontgaan. Daarom mag hij naar een selectiekamp. Wie daar uitverkoren wordt, krijgt de hoofdrol in een propagandafilm over de perfecte Arische jongen.

Maar is Friedrich perfect genoeg? Zijn vader en zijn verstandelijk gehandicapte broer zouden wel eens spelbrekers kunnen zijn. Wanneer zij slachtoffer worden van ijsskoude naziwetten, ziet Friedrich wat er gebeurt: de Leider van zijn land houdt grote schoonmaak. Wie afwijkt moet er genadeloos uit.

Actie T4 werd op 24 augustus 1941 officieel afgeblazen. Maar achter de muren van instellingen ging het doodspuiten, uithongeren en vergassen van mentaal en fysiek gehandicapten en andere ‘onaangepasten’ gewoon door. Kiest Friedrich de goede kant?

De vader: *“Het was een mooie opdracht, beseften we na een tijdje, zin geven aan het leven van Hannes. Als ik Hannes zie lachen, dan weet ik dat zijn leven zin heeft. De lach maakt mensen van ons: ik ken geen enkel dier dat lacht.”*

Het tijdschrift: *“Zielige kinderen. De meimaand staat voor levensvreugde, Ook de zieke mens ademt en ondergaat de heilzame zonnestralen. Deze erfelijke zieken zullen echter nooit genezen. Zij moeten hun onverdiende lot tot het einde dragen.”*

Het zusje: *“Hij liep ondertussen in zijn eentje, maar we wisten nu zeker dat Hannes nooit zou worden zoals andere kinderen. Op een avond hadden papa en mama ons op de hoogte gebracht, net zoals ze ons destijds hadden ingelicht. dat hij op komst was. Hannes werd een beetje opnieuw geboren.”*

ISBN 90 6565 969 2

Vonkeman, Renate - foto's Milly Low

Werken in de verpleging

Leiden: Zorn, 1987 (gratis)

(12 jaar e.o.; non-fictie; 16 blz.)

Een informatieve brochure over beroepsmogelijkheden in de zorg en dienstverlening aan mensen met een verstandelijke handicap.

Vries-van der Lichte, Ina de - ill. Herry Behrens

Het haventje

‘s-Gravenhage: La Rivière & Voorhoeve, 1984 (12 jaar e.o.; ook voor kinderen met leesmoelijkheden; 59 blz.)

Kees en Hans, twee volwassen mannen met een verstandelijke handicap, wonen in inrichting ‘Zonneglans’ en werken overdag in ‘Het Haventje’. Rita, de zus van Kees, komt vaak op bezoek met haar nieuwe auto die ze mede dankzij zijn uitkering kon kopen. Hans krijgt nooit bezoek en ook geen post. Dat gaat veranderen wanneer hij een advertentie plaatst.

Als Kees met de krant naar Hans wil, staat de kamer van Hans in brand.

Enigszins ouderwets boek met een wat vreemde beeldvorming. Kees over zijn nichtjes: *“Ze komen binnen. Twee meisjes. De kleinste gaat op zijn knie zitten. Er trekt een fijn gevoel door zijn lijf. Hij zoent het kind. Zijn handen gaan voorzichtig naar het mollige buikje. Door het jurkje heen voelt hij de warmte van het kind. Hij probeert het jurkje omhoog te doen en zoekt wat daaronder zit.”*

ISBN 90 620 7363 8

Waluszek, Christian

Wilfried

Hasselt: Clavis, 1995 (€ 17,49)

(12 jaar e.o.; 278 blz.)

Wilfried is een detective roman rond een autist met een lichte verstandelijke handicap.

Wilfried woonde al jaren in een inrichting: tot iemand op een dag een deur open gelaten had. Hij is al eens eerder weggelopen, maar dat mislukte. Hij moet hij het dus anders aanpakken. In z'n dagboek beschrijft hij wat hij allemaal bedenkt.

Na enige omzwervingen komt hij op de kermis bij het spookhuis van Mirja Schneider en haar vader Jescke. Het spookhuis is bijna failliet en een concurrent wil het overnemen, kostte wat het kost. Dan vinden ze een lijk.

Uit het dagboek: *“Vrijdag. Kelderdeur staat open. Wilfried wil naar het oerwoud lopen.”*

ISBN 90 6822 328 3

Jeugdliteratuur met raakvlakken met de zorg voor mensen met een verstandelijke handicap

Aakeson, Kim Fupz
Alles en Ulla Vilstrup

Mirran, 2000
(14 jaar e.o.; 95 blz.)
Opmerking: psychiatrie (TBS), geen verstandelijke handicap
ISBN 90 76837 13 5

Biegel, Paul - ill. Babs van Wely

Ik wou dat ik anders was
Haarlem: Holland, 1967
(10 jaar e.o.; 176 blz.)
Opmerking: minderwaardigheidsgevoelens, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 251 0027 9

Bracke, Dick

Een lege brug
Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1997
(14 jaar e.o.; 178 blz.)
Opmerking: autisme, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 6565 8238

Dahl, Roald

De dominee van Dreutelen
Baarn: Fontein, 1992
(9 jaar e.o.; 30 blz.)
Opmerking: dyslexie
ISBN 90 261 0537 1

Donnelly, Elfie - ill. Anne Otten

De rode kous
Amsterdam: Ploegsma, 1981
(11 jaar e.o.; 118 blz.)
Opmerking: psycho-geriatrie
ISBN 90 216 0872 3

Evenhuis, Gertie

Gek in Schellebelle
Amsterdam: Van Goor, 1983
(10 jaar e.o.; 124 blz.)
Opmerking: psychogeriatric, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 100 3437 2

Garfield, Leon - ill. Dick de Wilde

Tussen galg en gekkenhuis
's-Gravenhage: Leopold, 1973
(14 jaar e.o.; 204 blz.)
Opmerking: ontwikkelingsstoornis en psychiatrie

Geurten, Mieke - ill. Jansje Bouman

Koen is gek
Amsterdam: Ploegsma, 1982
(7 jaar e.o.; 96 blz.)
Opmerking: LOM-problematiek
ISBN 90 216 0834 0

Gilson, Jamie - ill. Angela de Vreede

Ik heet gewoon Tom
Groningen: Wolters-Noordhoff, 1987
(10 jaar e.o.; 88 blz.)
Opmerking: dyslexie, verschil met verstandelijke handicaps (achterlijk) wordt wel aangeduid, maar dan in negatieve zin
ISBN 90 014 9609 1

Griffith, H. - ill. Reintje Venema

Het heksenkind
Hoorn: West-friesland, 1977
(12 jaar e.o.; 138 blz.)
Opmerking: autisme of ontwikkelingsstoornis

Härtling, Peter - ill. Alfons van Heusden

En dat was Iebel
Tilburg: Zwijsen, 1982
(10 jaar e.o.; 68 blz.)
Opmerking: hersenbeschadiging, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 276 2680 4

Howard, Ellen

Het huis aan de overkant
Antwerpen: de Vries-Brouwers, 1984
(10 jaar e.o.)
Opmerking: hersenbeschadiging, spastisch, geen verstandelijke handicap

Klapwijk, Vrouwke

Iedereen is anders
Kampen: Callenbach, 2000
(4 jaar e.o.; 64 blz.)
Opmerking: moeilijk gedrag, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 266 1044 0

Kramer, Simone

Ik zeg lekker niks
Amsterdam: Ploegsma, 1988
(10 jaar e.o.)
Opmerking: hersenbeschadiging, doof, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 216 0810 3

Lam, Jan 't - ill. The Tjong King
Verroest maar
's-Gravenhage: Leopold, 1978
(10 jaar e.o.; 149 blz.)
Opmerking: LOM-problematiek
ISBN 90 258 3918 5

Leeman, Cor Ria
Peter keert terug
Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1977
(13 jaar e.o.; 135 blz.)
Opmerking: psychiatrie, geen verstandelijke handicap

Levoy, Myron
Alan en Naomi
Amsterdam: Querido, 1980
(13 jaar e.o.; 148 blz.)
Opmerking: psychiatrie, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 214 7338 0

Lindgren, Astrid
Madieke en Liesbet
Amsterdam: Ploegsma, 1977
(8 jaar e.o.; 127 blz.)
Opmerking: psycho-geriatrie
ISBN 90 216 1019 1

Lively, Penelope - ill. Henk Kneepkens
Het verdwenen dorp
Baarn: Fontein, 1980
(11 jaar e.o.; 135 blz.)
Opmerking: hersenbeschadiging, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 261 1235 1

Manzi, Alberto - ill. Alfredo Brasioli
El Loco; De dwaas
Hoorn: West-friesland, 1980
(12 jaar e.o.; 171 blz.)
Opmerking: Tijl Uilenspiegel-achtige rol, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 205 1738 4

Pelgrom, Els - ill. Maaïke Putman
Altijd anders
Amsterdam: Meulenhoff, 1981
(10 jaar e.o.; 34 blz.)
Opmerking: MBD, LOM-problematiek
ISBN 90 290 9722 1

Rees, Celia
Waarheid, durven of doen
Antwerpen: De Vries-Brouwers, 2001
(13 jaar e.o.; 214 blz.)
Opmerking: begaafde jongen/man met autisme die opgenomen is geweest in psychiatrisch instituut, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 5341 489 4

Rusch, Regina
Op z'n kop is óók rechttop
Amsterdam: Elzenga, 1989
(10 jaar e.o.)
Opmerking: MBD-problematiek, geen verstandelijke handicap

Tolhuizen, Luc van
Slimoor
Leuven: Davidsfonds, 1998
(10 jaar e.o.; 136 blz.)
Opmerking: BLO (Belgisch), dyslectie, rolstoel, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 6565 860 2

Törnqvist, Rita - ill. Mance Post
Kinderen en gekken ...
Amsterdam: Ploegsma, 1978
(9 jaar e.o.; 126 blz.)
Opmerking: psychogeriatrie, geen verstandelijke handicap
ISBN 90 216 0280 6

Verroen, Dolf
'Tut'
in: **Maak dat je wekomt**
's-Gravenhage: Leopold, 1978
(9 jaar e.o.; 59 blz.)
Opmerking: spastisch, geen verstandelijke handicap

Index

A

Autisme, 11; 13; 17; 20; 24; 34; 37; 38

B

Broers en zussen, 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 14;
15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25;
26; 27; 28; 29; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37

C

Christelijke achtergrond, 9; 23; 25; 28; 35

D

Dagcentrum, 20; 28
Down syndroom, 7; 8; 9; 10; 13; 14; 15; 16;
17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 27; 28; 29;
32; 33; 35; 36

E

Epilepsie, 36
Ernstige verstandelijke handicaps, 11; 15; 25;
34; 35; 36; 37

F

Fotoboek, 9; 28

G

Gezinsvervangend tehuis, 12; 14; 27; 30

I

Inrichting, 31; 38
Instelling, 7; 10; 12; 19; 20; 21; 25; 26; 31; 32;
33; 35; 36; 38
Internaat, 21; 32

J

Jong-volwassenen met een verstandelijke
handicap, 7; 9; 19; 26

L

Lichamelijke handicaps, 12; 15; 18; 19; 29;
34; 35
Lichte verstandelijke handicaps, 13; 21; 28;
33; 34; 35; 36; 38

M

Makkelijk lezen, 8; 12; 19; 26; 27; 30

N

Non-fictie, 9; 16; 17; 20; 21; 25; 28; 31; 32;
33; 35; 37

O

Oorlog, 12; 23; 24; 36; 37

P

Platteland, 13; 16; 21; 23; 30; 31; 34; 35; 36
Pleeggezin, 23; 32
Poëzie, 27; 29
Prentenboek, 6; 7; 8; 10; 16; 19; 29

S

Sociale werkplaats, 7; 9; 32
Speciaal onderwijs, 6; 7; 8; 11; 12; 18; 28; 30;
31; 34; 35

T

Tehuis, 7; 10; 12; 19; 20; 25; 26; 33; 36

V

Vakantie, 7; 12; 13; 15; 17; 18; 21; 22; 23; 24;
28; 31; 35; 36; 37
Visuele handicaps, 35
Volwassenen met een verstandelijke handicap,
6; 8; 13; 23; 26; 28; 32; 36; 37
Voorziening, 35